

Rapport

KIEZERS POSITIEVER OVER KABINET-RUTTE III, MEDE DANKZIJ AKKOORDEN

Terugblik parlementaire jaar 2018-2019 & peiling
Juli 2019

Kiezers positiever over kabinet-Rutte III, mede dankzij akkoorden

Terugblik parlementaire jaar 2018-2019 & drie grote dossiers

- Tevredenheid kiezers over kabinet-Rutte III op hoogste niveau sinds aantreden
- VVD en PvdA stijgen in peiling; PVV en SP leveren in
- Zowel Klimaat- als Pensioenakkoord relatief goed gewaardeerd
- **Klimaatakkoord**: zeer weinig vertrouwen in halen doelstellingen CO₂-reductie, dat grote bedrijven minder CO₂ gaan uitstoten en in betaalbaarheid voor iedereen
- **Pensioenakkoord**: ruim derde (36%) van de werkenden heeft er vertrouwen in dat pensioen toereikend zal zijn, van de gepensioneerden noemt nu 53% het eigen (huidige) pensioen toereikend
- **Democratische vernieuwingen**: slecht bekend en diffuus beeld
- Meerderheid wil (nog steeds) dat referendum, de gekozen burgemeester en het rechtstreeks kiezen van Eerste Kamerleden wordt ingevoerd
- Slechts een kwart wil kiesgerechtigde leeftijd verlagen van 18 naar 16 jaar

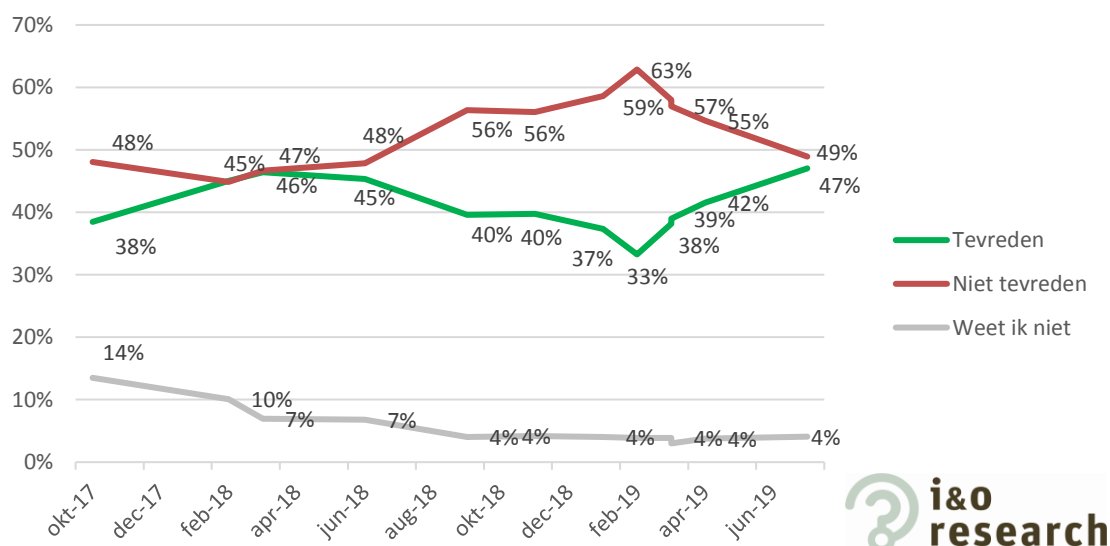
Stijging tevredenheid over Rutte III zet door

Het kabinet-Rutte III kan – als het om de kiezersgunst gaat – spreken van een relatieve goede eindsprint in het parlementaire jaar 2018-2019. De tevredenheid over het kabinet-Rutte III neemt wederom toe en het oordeel over Klimaat- en Pensioenakkoord is relatief positief.

In februari was 33 procent van de kiezers tevreden, eind april was dit gestegen tot 42 procent en inmiddels is 47 procent van de kiezers tevreden over dit kabinet. Dat is vrijwel evenveel als het aandeel ontevreden kiezers (49 procent).

Figuur 1

'Hoe tevreden of ontevreden bent u in het algemeen met het huidige kabinet-Rutte III, van VVD, CDA, D66 en ChristenUnie?' (n=2.120)

Bron: I&O Research, oktober 2017 – juli 2019

Ook nog onvrede over Rutte III

De tevredenheid over het kabinet-Rutte is echter niet onder alle kiezersgroepen toegenomen. Aanhangers van PVV en Forum voor Democratie waren in ruime meerderheid ontevreden en zijn dit nog steeds. Ook SP- en 50 Plus-kiezers lopen niet warm voor dit kabinet. Dit blijkt ook als we vragen waarom kiezers ontevreden zijn. Veel kiezers zijn teleurgesteld in dit kabinet en hebben geen vertrouwen meer. Volgens deze kiezers is er te weinig aandacht voor groepen die het moeilijk hebben (minima, de 'gewone' man), terwijl vooral de rijken en multinationals zouden profiteren. PVV- en FvD-kiezers hekelen met name het klimaat-, immigratie- en EU-beleid van dit kabinet. Sommige kiezers van Partij voor de Dieren en GroenLinks vinden het klimaatbeleid van dit kabinet juist niet ver genoeg gaan.

TWEEDE KAMER

Herstel VVD, winst voor PvdA

Als er nu Tweede Kamerverkiezingen zouden worden gehouden, zou de VVD met 29 zetels wederom de grootste partij worden. De score van 29 zetels is de hoogste sinds de verkiezingen van maart 2017. Daarmee zou de VVD drie zetels terugwinnen ten opzichte van de vorige peiling in mei. Ook de PvdA is aan een electorale opmars bezig. De PvdA noteert een plus van drie zetels en komt uit op 15 zetels. Forum voor Democratie blijft stabiel op 23 zetels.

PVV en SP leveren in

De PVV zou vier zetels inleveren en 9 zetels overhouden. Ook de daling van de SP (8, -2) zet door. CDA (15) en D66 (10) blijven in de laatste peiling stabiel, maar staan nog wel op verlies ten opzichte van de Tweede Kamerverkiezingen in 2017. Ook bij de andere partijen (CU, PvdD, 50 Plus, SGP en DENK) is sprake van een stabiel beeld in de afgelopen maanden.

Coalitie terug op niveau Prinsjesdag 2018

De coalitiepartijen staan samen virtueel op 60 zetels, drie meer dan in mei, wat vooral op het conto van de VVD is te schrijven. Het kabinet is terug op het niveau van Prinsjesdag 2018, het begin van het parlementaire jaar. De coalitie had toen 61 virtuele zetels.

DRIE GROTE DOSSIERS: KLIMAAT, PENSIOEN EN DEMOCRATIE

Kiezers per saldo positief over Klimaat- en Pensioenakkoord

Op drie grote dossiers waar Rutte III onlangs kwam met akkoorden of plannen, krijgt het kabinet voor het Klimaatakkoord en het Pensioenakkoord relatief goede cijfers van het kiezerspubliek. Bijna alle kiezers kregen van beide akkoorden iets mee, zo'n zes op de tien zeggen er ook inhoudelijk goed van op de hoogte te zijn. Dat geldt niet voor de plannen over democratische vernieuwing van minister Ollongren, daarvan is slechts een kwart inhoudelijk op de hoogte.

Zowel het Klimaat- als Pensioenakkoord worden relatief goed gewaardeerd. Per saldo zijn kiezers positief over beide akkoorden. Het kabinet lijkt erin te slagen te laveren tussen kiezers die veel meer willen (strengere klimaatmaatregelen, beter of eerder pensioen, meer democratie) en degenen die dat juist niet willen (of die bang zijn voor kosten).

Tabel 1

Bekendheid met en tevredenheid over plannen klimaat, pensioen en democratie (%)¹

	KLIMAATAKKOORD	PENSIOENAKKOORD	DEMOCRATIE
Bekendheid	%	%	%
Mee bekend (goed of globaal beeld)	59	57	24
Oordeel			
Positief	34	42	25
Neutraal	26	24	32
Negatief	26	17	14
Maatregelen...			
Gaan te ver	30	12	13
Zijn goed zo, voldoende	22	31	28
Gaan niet ver genoeg	30	27	15

KLIMAAT

Zorgen en wensen t.a.v. klimaat ongeveer gelijk

Het aandeel Nederlanders dat zich zorgen maakt om klimaatverandering is ongeveer gelijk aan vier maanden geleden. Nu maakt 68 procent zich (veel) zorgen, in maart was dat 67 procent en in februari 65 procent.

Ook het aandeel dat vindt dat het kabinet-Rutte meer of minder moet doen om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen (in vergelijking met wat het kabinet tot nu toe bekend heeft gemaakt) is ongeveer gelijk gebleven. Wel zien we dat zowel het aandeel dat vindt dat er *meer of minder* moet gebeuren, het afgelopen half jaar licht daalt of niet verder groeit en het aandeel dat vindt dat het zo goed is (ongeveer even veel) licht groeit (van 21 procent begin dit jaar naar 29 procent nu).

Oordeel concept-Klimaatakkoord blijft per saldo positief

Het oordeel over het Klimaatakkoord is ten opzichte van vier maanden geleden nauwelijks veranderd. Een derde (34%) oordeelt positief en een kwart (26%) negatief. Nog eens een kwart (26%) heeft een neutraal oordeel en 14 procent weet het niet.

Kiezers van D66 en ChristenUnie zijn het meest positief over het Klimaatakkoord, gevolgd door de kiezers van PvdA, GroenLinks, CDA, VVD en PvdD. Het minst tevreden zijn FvD-, 50 Plus- en PVV-kiezers.

Drie op de tien vinden het Klimaatakkoord te ver gaan, eveneens drie op de tien juist *niet ver genoeg*. Kiezers die vinden dat de maatregelen te ver gaan, hebben daar verschillende argumenten voor:

- Ze vinden dat de rekening te veel bij burgers en te weinig bij de bedrijven komt te liggen
- Ze zien niet de noodzaak of geloven de wetenschappers niet die beweren dat de opwarming van de aarde wordt veroorzaakt door mensen
- Ze begrijpen niet waarom we in Nederland van het gas af gaan, terwijl dat in andere landen juist gepromoot wordt als 'schoon'

¹ De categorie 'weet niet' is niet opgenomen; zie hiervoor hoofdstukken 3, 4 en 5.

Kiezers die vinden dat de maatregelen niet ver genoeg gaan, vinden dat omdat:

- Het Klimaatakkoord onvoldoende maatregelen heeft om de doelstellingen (CO₂-emissie) te halen
- Ze begrijpen niet dat grote vervuilers (bijvoorbeeld de lucht- en zeevaart) niet of nauwelijks worden aangepakt, maar burgers wel moeten bijdragen.
- De landbouw (nog) meer moet worden aangepakt.
- Ze vinden dat elektrisch rijden meer gepromoot moet worden.

Meeste maatregelen Klimaatakkoord kunnen rekenen op steun

We hebben een aantal maatregelen uit het Klimaatakkoord voorgelegd aan de kiezers. Bijna alle maatregelen kunnen rekenen op steun.

De CO₂-heffing voor bedrijven krijgt de goedkeuring van 72 procent van de kiezers, slechts 10 procent oordeelt daar negatief over. In maart legden we deze maatregel ook voor, toen oordeelde 76 procent positief. Het stimuleren van elektrisch rijden en het duurzaam opwekken van energie krijgen de goedkeuring van circa twee derde van de kiezers.

Het warmtefonds en de emissievrije auto's in 2030 kunnen nog net op bijval van een nipte meerderheid rekenen. Dat geldt niet voor het verhogen van de belasting op gas en het verlagen van de belasting op elektriciteit: slechts 40 procent staat hier positief tegenover, een op drie (32%) oordeelt negatief.

Weinig vertrouwen in halen doelstellingen Klimaatakkoord en betaalbaarheid

Ondanks het relatief positieve oordeel, bestaat er veel wantrouwen over of het kabinet zich gaat houden aan beloftes en of de doelstellingen gehaald worden.

Het meest opvallend is dat slechts 14 procent er vertrouwen in heeft dat met dit Klimaatakkoord de doelstelling (49% minder CO₂ in 2030 en 95 procent minder in 2050) gehaald wordt. Maar liefst 54 procent van degenen die bekend zijn met het Klimaatakkoord heeft dat vertrouwen niet.

De belofte dat de maatregelen uit dit Klimaatakkoord voor iedereen betaalbaar zullen zijn, wordt door 16 procent vertrouwd. Vier op de tien (42%) kiezers onderschrijven de stelling 'Ik kan het me financieel niet veroorloven om duurzamer te leven', in januari was dat 38 procent.

Tenslotte is er weinig vertrouwen dat grote bedrijven hun CO₂-uitstoot daadwerkelijk gaan verlagen. Eén op vijf kiezers (21%) heeft hier vertrouwen in, de helft (51%) niet. Kiezers van de coalitiepartijen hebben daar het meest vertrouwen in: D66 (36%), VVD (37%), CDA (32%), CU (27%).

Kiezers van SP (11%), PvdD (12%), GL (13%), FvD (14%), 50 Plus (11%) en PVV (14%) hebben hier het minst vertrouwen in.

Zes op tien overtuigd van relatie menselijk gedrag en opwarming aarde

Van alle kiezers is 18 procent het eens met de stelling 'De mens is niet verantwoordelijk voor de opwarming van de aarde', 62 procent is het hiermee oneens. De rest kiest een neutrale positie (17%) of weet het niet (3%). In januari was 16 procent het eens met deze stelling.

Het zijn vooral kiezers van FvD (34%) en PVV (39%) die het eens zijn met deze stelling.

PENSIOENAKKOORD

Pensioenakkoord bij de meesten bekend

Verreweg de meeste Nederlanders (86%) kregen wel iets mee van het Pensioenakkoord, de meeste mensen (43%) hebben 'een globaal beeld van de maatregelen die erin staan', 14 procent zegt zelfs 'een goed beeld van de maatregelen die erin staan' te hebben. Bijna een derde weet dat er een Pensioenakkoord is maar kent de inhoud niet en 14 procent heeft niets meegekregen van het akkoord.

Overwegend positief oordeel over het akkoord

Het Pensioenakkoord wordt relatief goed gewaardeerd. Vier op de tien (42%) oordelen positief, 17 procent negatief. Een kwart van de kiezers is neutraal en 17 procent weet het niet.

Maatregelen pensioenakkoord zijn voldoende

Na de presentatie van het Pensioenakkoord en de instemming met het akkoord door de leden van FNV en CNV lijkt het oordeel van de Nederlanders over het Pensioenakkoord in evenwicht te zijn: een derde (31%) zegt dat de maatregelen ver genoeg gaan en voldoende zijn, 12 procent vindt dat de maatregelen te ver gaan en een kwart vindt dat de maatregelen in het akkoord niet ver genoeg gaan.

Werkenden hebben er beperkt vertrouwen in dat hun pensioen toereikend zal zijn

Van de werkende Nederlanders zegt een derde (36%) er vertrouwen in te hebben dat ze, wanneer ze met pensioen gaan, een toereikend pensioen zullen hebben. Vier op de tien (41%) werkenden hebben dat vertrouwen niet. De helft van de werkenden tussen de 35 en 49 zegt zelfs geen vertrouwen te hebben dat zij later een toereikend pensioen zullen ontvangen.

Gepensioneerde Nederlanders zijn positiever over de hoogte van het pensioen dat ze nu ontvangen: de helft (53%) zegt een toereikend pensioen te hebben en een kwart van de gepensioneerden zegt van niet.

DEMOCRATISCHE VERNIEUWING

Geringe bekendheid maatregelen voor democratische vernieuwing

Het kabinet-Rutte wil een aantal maatregelen treffen om het functioneren van de democratie te verbeteren. De bekendheid van deze veranderingen is echter gering: een kwart van de Nederlanders zegt een beeld te hebben van wat het kabinet wil doen. Meer dan vier op de tien Nederlanders (43%) zijn er in het geheel niet van op de hoogte dat het kabinet democratische veranderingen wil doorvoeren.

Vlak beeld maatregelen voor democratische vernieuwing

Het oordeel over de democratische maatregelen geeft een vlak beeld: de meeste kiezers hebben geen oordeel over de veranderingen (29%) of staan er neutraal tegenover (32%). Het aandeel dat positief is over de maatregelen is een kwart en daarmee groter dan het aandeel Nederlanders dat negatief tegenover het akkoord staat (14%). Nederlanders die negatief oordelen over de maatregelen noemen vaak het ontbreken van het correctief referendum als bron van onvrede.

De steun voor referenda is sinds februari 2018 licht toegenomen, de meerderheid van de kiezers (62%) is nu voorstander van het referendum.

Kiezers gematigd tevreden over de democratie

Nederlanders beoordelen de democratie net als in 2018 met een 6,3. Ongeveer een kwart (27%) geeft een onvoldoende (een 5 of lager) en ook ruim een kwart beoordeelt de Nederlandse democratie als erg goed (8 of hoger). Er loopt een duidelijke scheidslijn tussen hoogopgeleiden aan de ene kant en laag- en middelbaar opgeleiden aan de andere kant. Hoger opgeleiden zijn duidelijk meer tevreden over de werking van de Nederlandse democratie dan laag- en middelbaar opgeleiden.

Politiek cynisme

Ruim zes op de tien Nederlanders (63%) zijn van mening dat politieke partijen alleen geïnteresseerd zijn in hun stem en niet in hun mening, een aandeel van de bevolking dat hetzelfde is als in 2018. De helft van de Nederlanders is van mening dat politici niets begrijpen van wat er in de samenleving leeft en een even groot deel van de Nederlanders is van mening dat 'mensen zoals ik geen enkele invloed hebben op de regeringspolitiek'.

Meer informatie

- Peter Kanne, p.kanne@ioresearch.nl, 06-31943707
- Laurens Klein Kranenburg, l.kleinkranenburg@ioresearch.nl, 053-2005222

Verantwoording

I&O Research voerde een landelijk representatief onderzoek uit onder 2.280 Nederlanders van 18 jaar en ouder. Het onderzoek liep van vrijdag 5 juli tot en met dinsdagochtend 9 juli 2019.

De resultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, opleiding, regio en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2017. Het grootste deel van de deelnemers is afkomstig uit het I&O Research Panel (n=2.140). Daarnaast zijn 140 deelnemers via PanelClix benaderd om deel te nemen aan dit onderzoek.

*Overname uit deze publicatie is toegestaan met expliciete vermelding van **I&O Research** als bron.*

1. Tweede Kamer

1.1 Herstel VVD, winst voor PvdA

Als er nu Tweede Kamerverkiezingen zouden worden gehouden, zou de VVD met 29 zetels (+3) wederom de grootste partij worden. Op enige afstand volgt Forum voor Democratie met 23 zetels. De PvdA (15) is bezig aan een electorale opmars. Net als de VVD noteert de PvdA een plus van drie zetels ten opzichte van de vorige peiling een maand geleden. Aan de andere kant zet de daling van de SP (8, -2) door. Ook de PVV zou vier zetels inleveren en er negen overhouden. CDA (15) en D66 (10) blijven in de laatste peiling stabiel, maar staan nog wel op verlies ten opzichte van de Tweede Kamerverkiezingen in 2017. Ook bij de andere partijen (CU, PvdD, 50 Plus, SGP en DENK) is er sprake van een stabiel beeld in de afgelopen maanden.

De coalitiepartijen staan nu virtueel op 60 zetels, drie meer dan in mei, wat vooral op het conto van de VVD is te schrijven. Het kabinet is terug op het niveau van Prinsjesdag 2018, het begin van het parlementaire jaar. De coalitie had toen 61 virtuele zetels.

Tabel 1 Zetelpeiling Tweede Kamerverkiezingen

“Als er vandaag verkiezingen voor de Tweede Kamer zouden worden gehouden, op welke partij zou u dan stemmen?”
Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen (n=1.670)

UITSLAG		PEILING									+/ -	+/ -
Zetels	TK 2017	11-9-2018	27-11-2018	25-1-2019	28-2-2019	14-3-2019	18-3-2019	26-4-2019	17-5-2019	10-7-2019	t.o.v. mei	t.o.v. TK2017
VVD	33	26	27	25	23	24	23	27	26	29	+3	-4
PVV	20	15	18	18	17	15	15	11	13	9	-4	-11
CDA	19	15	15	15	12	15	15	12	14	15	+1	-4
D66	19	13	12	11	11	11	11	13	10	10	0	-9
GroenLinks	14	19	19	18	20	18	19	20	18	19	+1	+5
SP	14	14	15	13	14	15	12	10	10	8	-2	-6
PvdA	9	11	10	11	10	10	11	11	12	15	+3	+6
ChristenUnie	5	7	6	7	7	8	7	5	7	6	-1	+1
PvdD	5	6	5	6	7	5	7	5	6	6	0	+1
50 Plus	4	5	4	4	6	5	5	6	5	5	0	+1
SGP	3	4	4	4	4	3	3	4	4	3	-1	0
DENK	3	3	3	2	3	3	2	2	3	2	-1	-1
Forum v Dem.	2	12	12	16	16	18	20	24	22	23	+1	+21
Anders	0 ²	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOTAAL	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150		

Bron: I&O Research, september 2018 – juli 2019

² Verschillende partijen, o.a. Piratenpartij en Artikel 1 (niet boven kiesdrempel bij verkiezingen in maart 2017).

Tabel 2. Peiling Tweede Kamerverkiezingen in percentages

"Als er vandaag verkiezingen voor de Tweede Kamer zouden worden gehouden, op welke partij zou u dan stemmen?"

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen (n=1.670)

%	UITSLAG	PEILING										Marge (n=1.670)	+/- t.o.v. TK17	+/- t.o.v. 17-5- 19
	TK 2017	11-9- 2018	27-11- 2018	25-1- 2019	28-2- 2019	14-3- 2019	18-3- 2019	26-4- 2019	17-5- 2019	10-7- 2019				
VVD	21,3	17,1	17,1	16,3	15,3	15,8	15,2	17,3	17,1	18,5	(16,6; 20,4)	+1,4	-2,8	
PVV	13,1	9,7	11,8	11,8	11,1	10,0	9,7	7,6	8,3	5,7	(4,6; 6,8)	-2,6	-7,4	
CDA	12,4	9,6	9,5	9,6	7,9	9,6	9,5	7,8	9,0	9,9	(8,5; 11,3)	+0,9	-2,5	
D66	12,2	8,9	8,2	7,2	7,4	7,1	7,4	8,3	6,9	7,0	(5,8; 8,2)	+0,1	-5,2	
GL	9,1	12,7	12,5	12,0	13,3	12,0	12,1	12,7	11,8	12,4	(10,8; 14,0)	+0,6	+3,3	
SP	9,1	8,9	9,6	8,6	9,1	9,6	7,8	6,5	6,9	5,5	(4,4; 6,6)	-1,4	-3,6	
PvdA	5,7	7,4	6,4	7,5	6,5	6,8	7,6	7,6	8,0	9,9	(8,5; 11,3)	+1,9	+4,2	
CU	3,4	4,9	4,3	4,8	4,7	5,5	4,8	3,8	5,1	4,4	(3,4; 5,4)	-0,7	+1,0	
PvdD	3,2	4,4	3,8	4,2	4,6	3,6	4,6	3,7	4,4	3,8	(2,9; 4,7)	-0,6	+0,6	
50 Plus	3,1	3,4	3,0	3,1	4,0	3,8	3,5	4,1	3,3	3,7	(2,8; 4,6)	+0,4	+0,6	
SGP	2,1	2,7	2,7	2,7	2,7	2,1	2,4	2,8	2,8	2,3	(1,6; 3,0)	-0,5	+0,2	
DENK	2,1	2,2	2,4	1,4	2,2	2,3	2,0	1,7	2,0	1,9	(1,2; 2,6)	-0,1	-0,2	
FVD	1,8	8,0	8,0	10,4	10,5	11,5	13,0	15,9	14,4	14,8	(13,1; 16,5)	+0,4	+13,0	
Anders ³	1,5	0,4	0,5	0,3	0,6	0,4	0,6	0,3	0,1	0,3	(0,0; 0,6)	+0,2	-1,2	
TOTAAL	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100				

Bron: I&O Research, september 2018 – juli 2019

³ Verschillende partijen, o.a. Piratenpartij en Artikel 1 (niet boven kiesdrempel bij verkiezingen in maart 2017).

2. Tevredenheid kabinet

2.1 Stijging tevredenheid over Rutte III zet door

De tevredenheid over het kabinet-Rutte III neemt wederom toe. In februari was 33 procent van de kiezers tevreden, eind april was dit gestegen tot 42 procent en inmiddels is 47 procent van de kiezers tevreden over dit kabinet. Dat is vrijwel evenveel als het aandeel ontevreden kiezers (49 procent).

Verschillen naar huidige stemvoorkeur

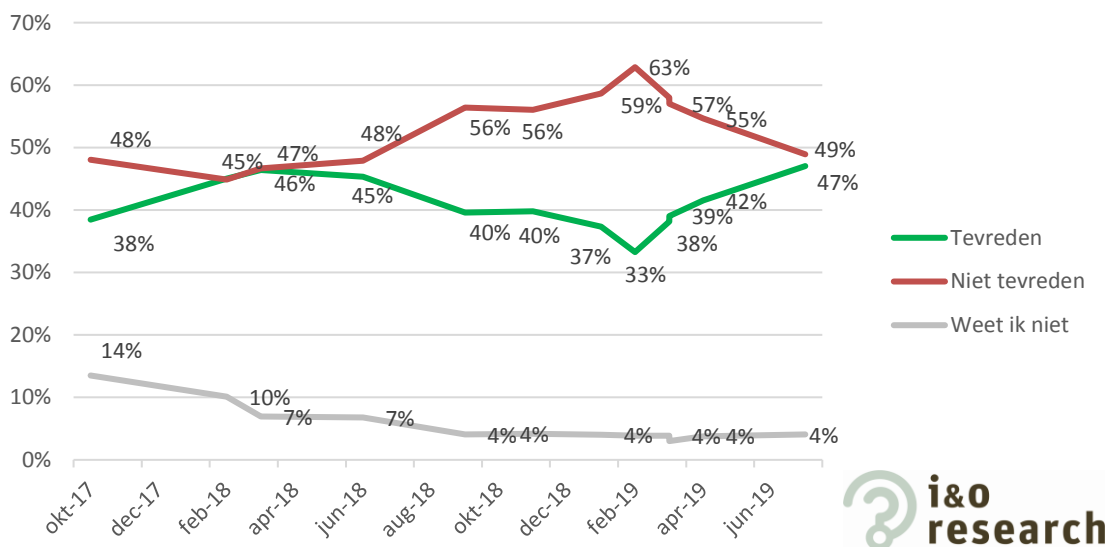
De tevredenheid over het kabinet-Rutte is echter niet onder alle kiezers toegenomen. Kiezers van PVV en Forum voor Democratie waren in ruime meerderheid ontevreden en zijn dit nog steeds (figuur 2.2). Ook aanhangers van SP en 50 Plus lopen nog niet warm voor dit kabinet. Van de partijen in de oppositie zijn (huidige) SGP-stemmers het meest tevreden (59%), gevolgd door kiezers van GroenLinks (42%), PvdA (40%) en Partij voor de Dieren (29%). Bij al deze partijen is sprake van een duidelijke toename van de tevredenheid, hoewel aanhangers van GroenLinks, PvdA en PvdD nog steeds in meerderheid ontevreden zijn.

VVD-kiezers waren en zijn de meest tevreden aanhangers van dit kabinet (van 85% naar 92%).

Niettemin zien we ook onder de andere coalitiepartijen beduidend meer steun voor dit kabinet dan vijf maanden geleden.

Figuur 2.1

'Hoe tevreden of ontevreden bent u in het algemeen met het huidige kabinet-Rutte III, van VVD, CDA, D66 en ChristenUnie?' (n=2.120)

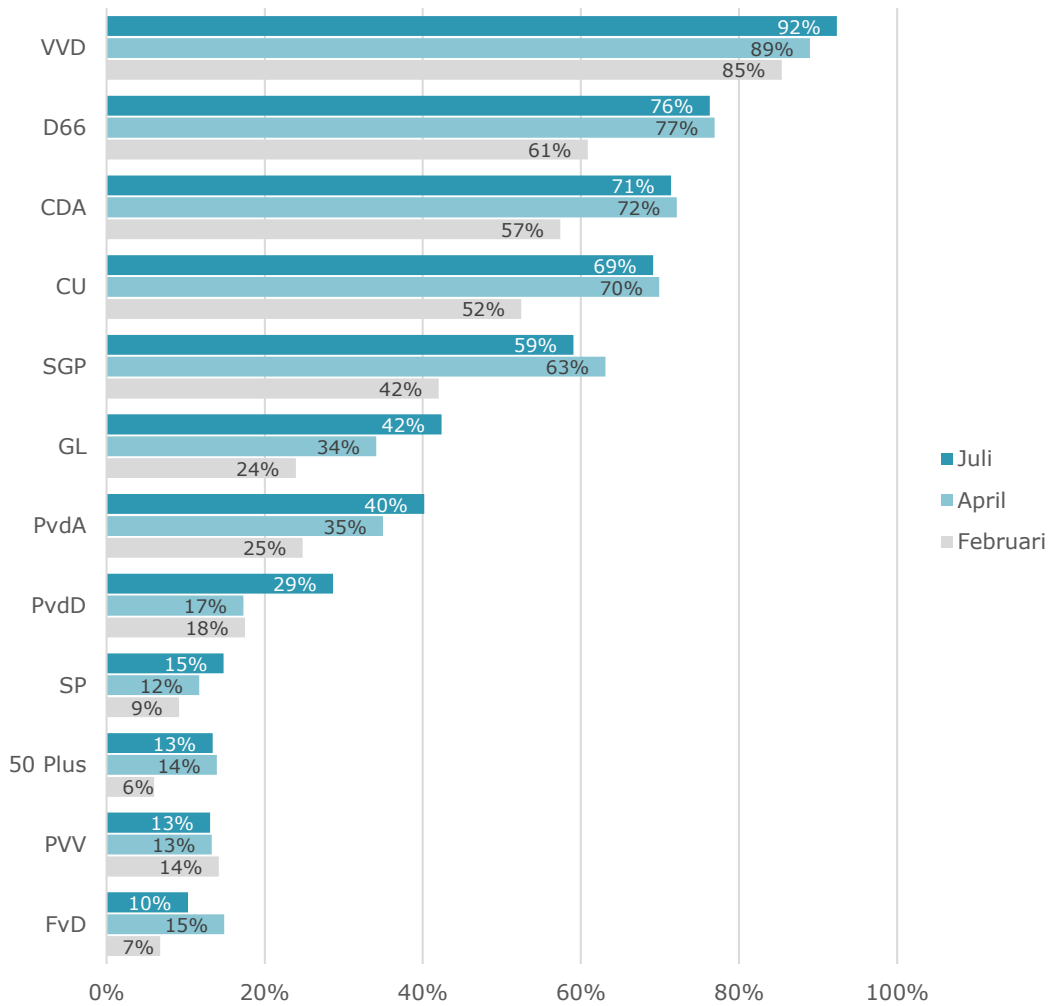

Bron: I&O Research, oktober 2017 – juli 2019

Figuur 2.2

Aandeel tevreden kiezers, naar huidige partijvoorkeur, februari-juli 2019 (%)⁴

⁴ DENK is vanwege het geringe aantal waarnemingen niet opgenomen in deze grafiek.

2.2 Redenen voor (on)tevredenheid

Waarom zijn kiezers tevreden of ontevreden over het kabinet-Rutte? Zij konden hun tevredenheid of ontevredenheid in eigen woorden toelichten.

Kiezers die tevreden zijn met het kabinet vinden dat het economisch goed gaat met Nederland. In hun ogen voert het kabinet een verstandig beleid, met competente ministers. Ook het sluiten van het Klimaat- en Pensioenakkoord wordt door enkele tevreden kiezers genoemd.

Waarom bent u tevreden met het huidige kabinet?

Algemeen beleid en politiek

"Economisch gaat het goed en er is veel werkgelegenheid gecreëerd." (huidige VVD-stemmer)

"Het gaat goed met Nederland. Men is progressief maar wel realistisch." (VVD-kiezer)

"Nederland voorbeeldfunctie Europa, rest van de wereld, hoogste economische groei, laagste staatsschuld." (CDA-kiezer)

Samenwerking in kabinet

"Continuïteit, rust, weinig relletjes, serieus, geen relnichten maar harde werkers." (CDA-kiezer)

"Doen het goed en komen de afspraken goed na." (VVD-kiezer)

"Er is stabiliteit. Er gebeuren geen rare dingen." (VVD-kiezer)

"Hebben veel meer aandacht voor de gewone man/vrouw. Grapperhaus is heel goed bezig en eerlijk. De Jonge is echt een man uit de praktijk. Minister van Landbouw is heel beleidsmatig bezig met volle begrip voor de boer." (CDA-kiezer)

Het Klimaat- en Pensioenakkoord

"Vooral beleid m.b.t. economie, klimaat, immigratie, pensioenakkoord." (VVD-kiezer)

"Er worden stappen gezet. Moeilijke onderwerpen zoals het Pensioenakkoord worden opgelost." (VVD-kiezer)

"Klimaatakkoord" (GroenLinks-kiezer)

Kiezers die ontevreden zijn, voeren hiervoor diverse redenen aan. Met name SP-kiezers vinden dat dit kabinet er vooral is voor de 'rijken', de multinationals en hogere inkomens. Andere groepen, zoals de minima, Groningers, mensen in de zorg of het onderwijs, blijven volgens hen in de kou staan. FvD- en PVV-kiezers zijn (fel) tegen het migratie-, klimaat- en EU-beleid van dit kabinet. Ook verwijten zij het kabinet leugenachtigheid en verwaarlozing van het Nederlandse belang en dat van de 'gewone man'. Kiezers van GroenLinks en Partij voor de Dieren vinden het kabinet te laks met het klimaat- en dierenwelzijnsbeleid. Ook zou het kabinet te eenzijdig gericht zijn op economische belangen.

Waarom bent u ontevreden met het huidige kabinet?

Ontevreden over sociaal beleid, inkomensverschillen

"Na het zuur zou het zoet komen.....voor de hoge inkomens is er veel zoet gekomen, maar nog steeds zzp'ers in onmogelijke posities. Lage inkomens zijn er niets op vooruit gegaan en nog steeds hetzelfde of minder en er zijn nog steeds voedselbanken!" (zwevende kiezer)

"Werken alleen voor de "rijken"; het bedrijfsleven; de multinationals; enz." (SP-kiezer)

kiezer)

"Btw verhogen foute boel, zorg uitkleden foute boel, rijken rijker maken foute boel.....eigenlijk te veel foutenGroningers in de kou laten staan foute boel....." (SP-kiezer)

"Verschil tussen arm en rijk wordt te groot, gezondheidszorg waar we ooit trots op waren, holt hard achteruit." (SP-kiezer)

"Nederland wordt geregeerd als zou het een winstgevend bedrijf moeten zijn. Uiteraard is er veel bezuinigd moeten worden, maar naar mijn mening worden de multinationals en exorbitant rijken ontzien en blijft er al jaren geen dubbeltje over voor de lager opgeleide loonslaaf, de ouderen, hulpbehoevenden, chronisch zieken. Dit is een land met meer dan 16 miljoen belastingbetalende mensen. Voor de wet zijn we allemaal gelijk, maar voor de opvolgende regeringen-Rutte duidelijk niet." (50 Plus-kiezer)

"Het belang van dit kabinet is het bedrijfsleven alle sociale zekerheden zijn zeer slecht en worden slechter terwijl de economie beter gaat." (PvdA-stemmer)

"Grottere verschillen in samenleving. Bedrijven lijken inspraak te hebben. Btw-verhoging op groente en fruit is een schande. Alles is duurder geworden." (FvD-kiezer)

"Een slecht pensioenakkoord, alleen geneuzel over de AOW" (50Plus-kiezer)

Ontevreden over (voortschrijdend) klimaat-, milieu- en EU-beleid

"Verkeerd klimaatbeleid en verkeerd immigratiebeleid. Bovendien, het één zeggen en het ander doen." (FvD-kiezer)

"Ik ben geen voorstander voor één Europa." (FvD-kiezer)

"Belachelijke klimaatbeleid, immigratie terwijl we enorm tekort aan woningen hebben, onderdanig aan de EU, leugens, misleiden en valse politieke spelletjes." (FvD-kiezer)

Te weinig focus op klimaat, dierenwelzijn

"Te laks in aanpak klimaatcrisis, milieu, bio-industrie/dierenwelzijn, armoede." (PvdD-kiezer)

"Doen te weinig voor milieu en dierenwelzijn. Doen veel te weinig bijvoorbeeld tegen vliegtuigoverlast, verkeeroverlast, geboortebeperving, grootverdieners." (PvdD-kiezer)

"Doet te weinig voor de armere medemens en milieu." (GL-kiezer)

"Te veel focus op economische zaken, te weinig op mensen." (GL-kiezer)

"Weinig tot geen visie voor de toekomst, nalatig klimaatbeleid en een economisch beleid dat alleen voor de rijken wat oplevert. Het verhogen van de BTW en dreigen met het openen van Lelystad Airport zijn ook geintjes waardoor ik zeker weet dat ik nooit op een van deze partijen zal stemmen." (GL-kiezer)

Niet nakomen van beloften en afspraken, geen aandacht voor 'gewone man'

"Het zijn leugenaars en luisteren niet naar het volk. Ze doen niets aan tuig en willen ons laten werken tot wij er bij neervallen." (PVV-stemmer)

"Lieg lieg lieg" (FvD-kiezer)

"Grote puinhoop op de verschillende ministeries, fraude en onkunde bij Belastingdienst en UWV, een onzin klimaatakkoord en het "van het gas af"-gedram." (FvD-kiezer)

"Zij beschermen Brussel en het sluwe immigratiecomplot. Zij hebben de Nederlanders de rug toegekeerd."
(PVV-kiezer)

"Ze denken alleen aan hun zelf. Als er een partij groter is dan hun eigen partij dan sluiten ze die partij uit.

"Het zijn corrupte partijen die dingen doen die ze zelf willen doen. Ze luisteren niet eens naar het eigen volk en ze maken Nederland en de Nederlandse cultuur kapot en dat is erg." (FvD-kiezer)

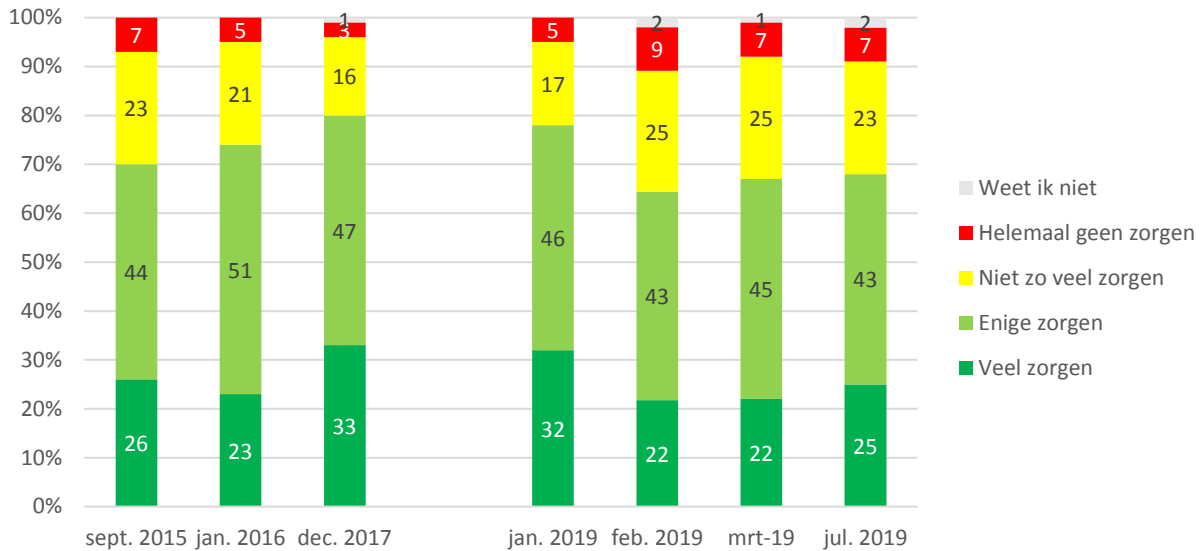
3. Opwarming van de aarde en het Klimaatakkoord

3.1 Zorgen over klimaat ongeveer gelijk aan maand geleden

Het aandeel dat zich zorgen maakt om klimaatverandering is ongeveer gelijk aan vier maanden geleden. Nu maakt 68 procent zich (veel) zorgen, in maart was dat 67 procent en in februari 65 procent.

Figuur 3.1

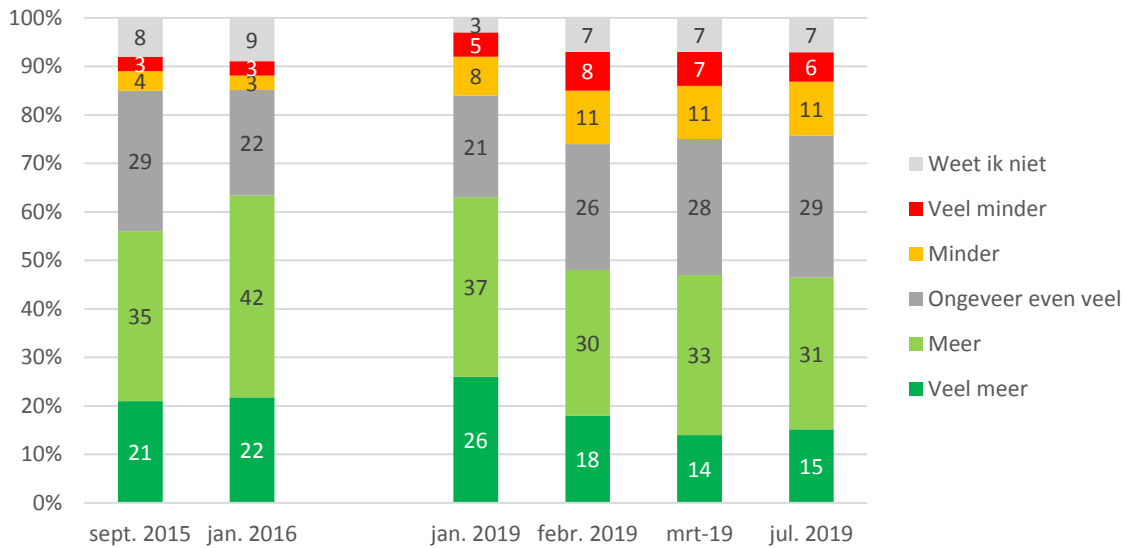
In hoeverre maakt u zich zorgen over de uitstoot van broeikasgassen (CO₂), de klimaatverandering en de effecten daarvan voor het milieu?

Ook het aandeel dat vindt dat het kabinet-Rutte meer of minder moet doen om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen (in vergelijking met wat het kabinet tot nu toe bekend heeft gemaakt) is ongeveer gelijk gebleven. Wel zien we dat zowel het aandeel dat vindt dat er *meer of minder* moet gebeuren, het afgelopen half jaar licht daalt of niet verder groeit en het aandeel dat vindt dat het zo goed is (ongeveer even veel) licht groeit (van 21 procent begin dit jaar naar 29 procent nu). Zie hiervoor figuur 3.2.

Figuur 3.2

Vindt u dat het kabinet-Rutte meer, minder of ongeveer evenveel moet doen om de uitstoot van broeikasgassen (CO₂) te verminderen? (In vergelijking met wat het kabinet-Rutte tot nu toe bekend heeft gemaakt om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen)

3.2 Bekendheid concept-Klimaatakkoord toegenomen

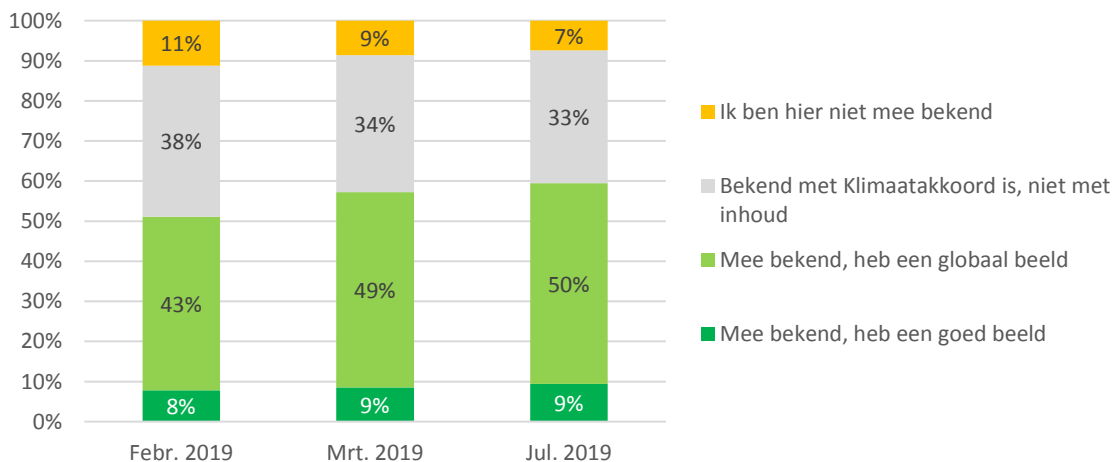
Op vrijdag 28 juni presenteerde het kabinet het Klimaatakkoord. Dit Klimaatakkoord is het resultaat van maandenlang overleg door meer dan honderd organisaties aan zogenaamde 'klimaattafels'. In het Klimaatakkoord staat een groot aantal maatregelen die de uitstoot van CO₂ in 2030 met 49 procent moet terugdringen ten opzichte van 1990. En 95 procent minder in 2050.

Bijna alle Nederlanders (93%) kregen wel iets mee van het Klimaatakkoord, de meeste mensen (50%) hebben 'een globaal beeld van de maatregelen die erin staan', 9 procent zegt zelfs 'een goed beeld van de maatregelen die erin staan' te hebben (figuur 3.3). Een derde weet dat het Klimaatakkoord gepresenteerd is, maar is niet bekend met de inhoud. Zeven procent heeft er niets van meegekregen.

In vergelijking met februari en maart is de bekendheid licht toegenomen.

Figuur 3.3

In hoeverre bent u bekend met het Klimaatakkoord?

3.3 Oordeel concept-Klimaatakkoord blijft per saldo positief

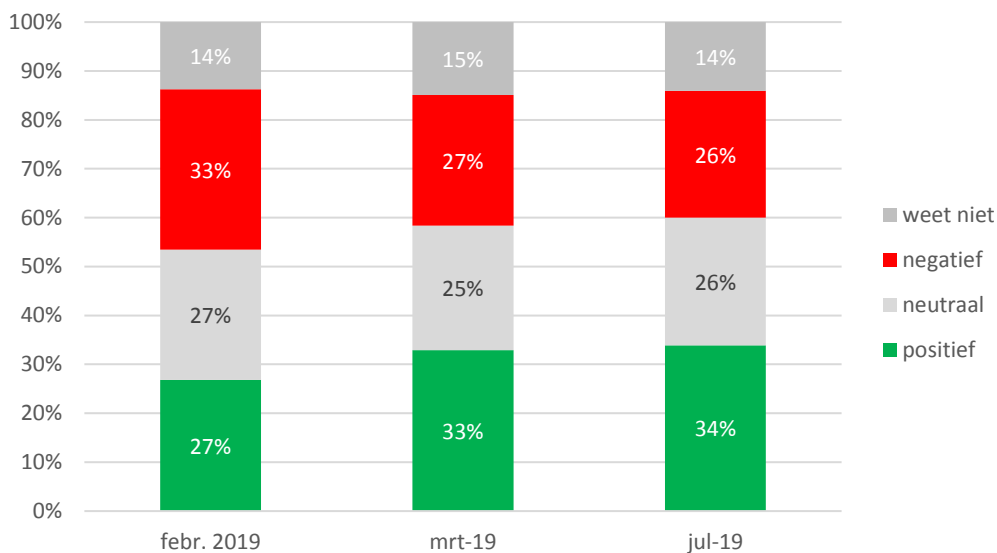
Het oordeel over het Klimaatakkoord is ten opzichte van vier maanden geleden nauwelijks veranderd. Een derde (34%) oordeelt positief en een kwart (26%) negatief. Nog eens een kwart (26%) heeft een neutraal oordeel en 14 procent weet het niet.

Figuur 3.4

Wat is uw oordeel over het Klimaatakkoord, zoals het kabinet op 28 juni heeft gepresenteerd?

Wat is uw oordeel over dit concept-Klimaatakkoord, in zoverre u dit kunt beoordelen?

(Basis: Bekend met Klimaatakkoord)

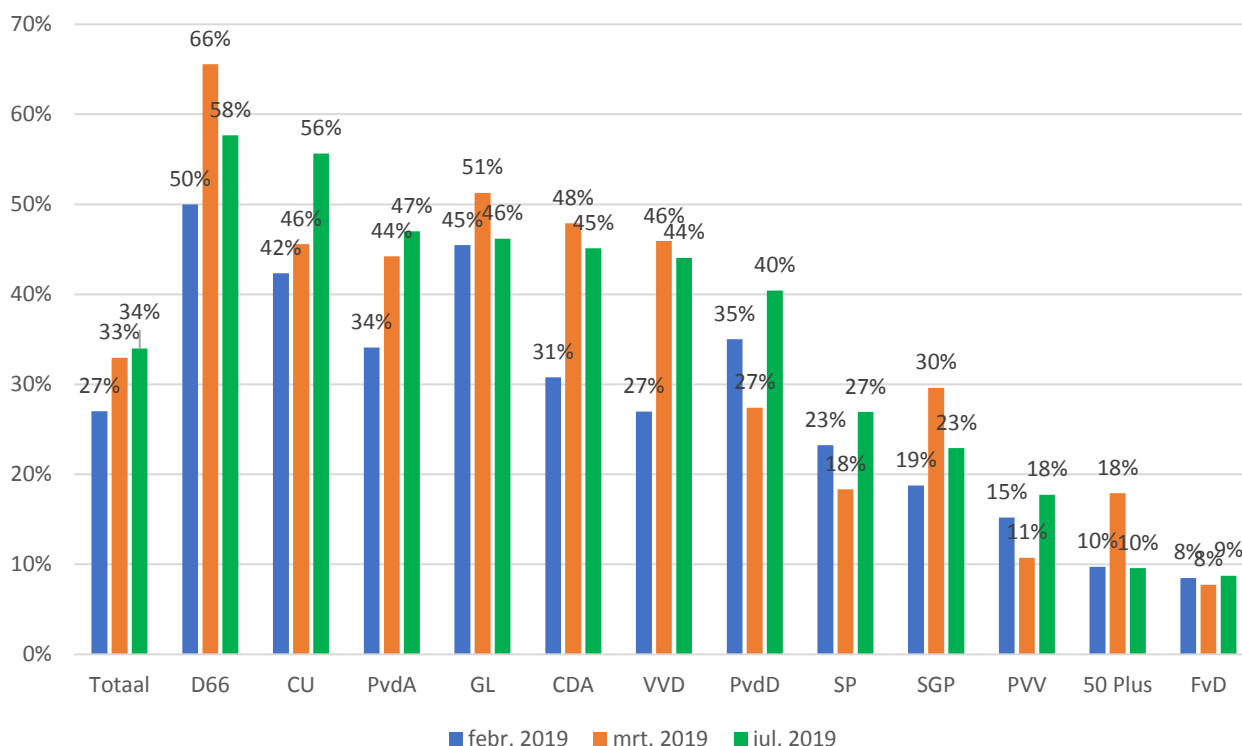
3.4 Kiezers D66 en GroenLinks iets minder positief dan in maart

Kiezers van D66 (58%) en ChristenUnie (57%) zijn het meest positief over het Klimaatakkoord, gevolgd door de kiezers van PvdA, GroenLinks, CDA, VVD en PvdD. Het minst tevreden zijn FvD-, 50 Plus- en PVV-kiezers. Zie figuur 3.5.

Ten opzichte van maart oordelen kiezers van D66 en GroenLinks – die toen juist tevredener waren dan in februari – minder positief. PVV- en SP-kiezers (veelal wat lager opgeleid en met lagere inkomens) zijn nu juist iets positiever gestemd.

Figuur 3.5

Wat is uw oordeel over het concept-Klimaatakkoord, zoals het er nu ligt, met de wijzigingen die het kabinet heeft aangekondigd? (Percentage positief; basis: bekend met Klimaatakkoord; naar stemgedrag TK nu)

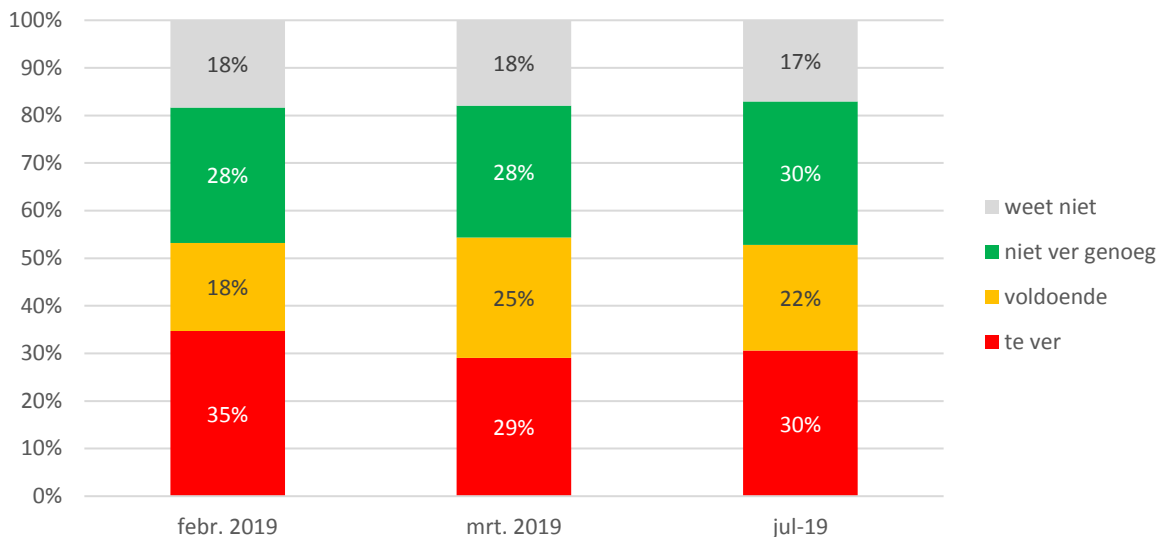

3.5 Balans in maatregelen

Na de presentatie van het definitieve Klimaatakkoord, lijkt het oordeel van de Nederlanders over het Klimaatakkoord in perfecte balans: drie op de tien vinden het Akkoord te ver gaan, eveneens drie op de tien juist *niet ver genoeg* en 22 procent zegt ze 'gaan ver genoeg / zijn voldoende' (figuur 3.6).

Figuur 3.6

Wat vindt u: gaat dit Klimaatakkoord, te ver in haar maatregelen, juist niet ver genoeg of iets daar tussenin?
(Basis: bekend met Klimaatakkoord)

Toelichtingen bij 'te ver'

Kiezers die vinden dat de maatregelen te ver gaan hebben daar verschillende argumenten voor:

- Ze vinden dat de rekening te veel bij burgers en te weinig bij de bedrijven komt te liggen
- Ze zien niet de noodzaak of geloof de wetenschappers niet die beweren dat de opwarming van de aarde wordt veroorzaakt door mensen
- Ze begrijpen niet waarom we in Nederland van het gas af gaan, terwijl dat in andere landen juist gepromoot wordt als 'schoon'

Enkele citaten:

"Als ik google op 'klimaat' op of 'CO₂-uitstoot' dan vind ik vooral achtergrondinformatie dat het IPCC een politieke slangenkuil is, waar kritische wetenschappers worden weggepest, en artikelen die CO₂ vrijpleiten van een bijdrage aan de opwarming van de aarde. Daarnaast vind ik sinds een jaar of twee ook wetenschapsartikelen die stellen dat de opwarming al over zijn hoogtepunt heen is. Met mensen als Ed Nijpels en Doekle Terpstra aan het roer van deze discussie heb ik meer het idee dat ik word klaargestoomd voor extra kosten die ten bate komen van het midden- en kleinbedrijf die de maatregelen gaan uitvoeren, dan dat ik iets bijdraag aan het milieu."

FvD-kiezer

"Burgers moeten lenen om hun huis te isoleren en van het gas af te gaan, terwijl in Duitsland en Ierland gas juist wordt gepromoot. Bedrijven moeten gaan investeren, maar die kosten worden weer op de burgers verhaalt door alles duurder te maken. Er worden subsidies gegeven die wij met z'n allen moeten opbrengen met belastingen (die dan weer omhoog gaan). De warmtepomp is duur, maakt veel lawaai en kan niet overal toegepast worden."

FvD-kiezer

"De landbouw en veeteelt krijgen veel te weinig ruimte om in stand te blijven. Boeren zijn waardevol voor de economie."

SGP-kiezer

"'De burger' wordt op kosten (en overlast) gejaagd met allerlei dure druppels op de gloeiende plaat (waar de warmtepomp en 'korter douchen' symbool voor staan), terwijl met één pennenstreek Schiphol kan uitbreiden, Zandvoort weer open kan etc. De overheid is zo volstrekt ongeloofwaardig: al die op macroniveau minuscule bijdragen (waar je als individu op microschaal behoorlijk veel voor moet opofferen) worden door daardoor meteen ongedaan gemaakt."

SGP-kiezer

"De tijdsspanne waarin men dit wil verwezenlijken, dat de kosten weer bij de burgers wordt gelegd en het feit dat dit niet alleen een landelijk iets is maar mondiaal (en d.w.z. dat het effect vrijwel nihil zal zijn als grote vervuilers/energievreterers zoals China en Amerika niks hieraan doen)".

PVV-kiezer

"Grote vervuilers worden ontzien, afspraken met andere EU-landen zijn er niet of nauwelijks. Hoe is het hier uit te leggen dat de inwoners van Duitsland die in hun woning gas laten aansluiten een premie van 750 euro krijgen, en men hier van het gas af moet?"

50 Plus-kiezer

Toelichtingen bij 'niet ver genoeg'

Kiezers die vinden dat de maatregelen niet ver genoeg gaan vinden dat omdat:

- Het Akkoord onvoldoende maatregelen heeft om de doelstellingen te halen
- De landbouw (nog) meer moet worden aangepakt
- Ze begrijpen niet dat grote vervuilers (bijvoorbeeld de lucht- en zeevaart) niet of nauwelijks worden aangepakt, maar burgers wel moeten bijdragen.
- Ze vinden dat elektrisch rijden meer gepromoot moet worden.

Enkele citaten:

"Naar mijn idee is het een vrijblijvend akkoord waarin niets wordt gedaan aan de enorme veestapel terwijl daar bijna de grootste winst te halen valt ten opzichte van CO₂-reductie."

PvdD-kiezer

"Elektrische auto's zouden eerder verplicht moeten zijn, CO₂-uitstoot van bedrijven moet worden aangepakt, Schiphol veroorzaakt veel vervuiling, korte weekend trips per vliegtuig kunnen echt niet."

PvdD-kiezer

"Bijvoorbeeld het vliegen: Nederlanders willen wél wat aan het klimaat doen maar toch gewoon veel blijven of zelfs nog meer vliegen. Het kabinet gaat daarin mee door vliegveld Schiphol II / Almere te forceren en nog meer vluchten via Schiphol I toe te staan. Dit is een van de voorbeelden van dweilen met de kraan open. Centraal blijft dat als WIJ allen niet echt willen minderen het helemaal geen zin en dan benijd ik de generaties na mij niet."

SP-kiezer

"De burger moet betalen voor zijn beetje uitstoot, maar de grootvervuilers, de bedrijven, worden gespaard, aangezien zij pas hoeven te betalen wanneer zij een bepaalde drempel overschrijden. Maar die

drempel is zo hoog dat de meeste bedrijven die niet eens halen. Daarnaast, het geld wat deze CO₂-belasting voor deze bedrijven oplevert, komt ten goede aan groene maatregelen voor die bedrijven. Dat geldt niet voor de burger: CO₂-belastingopbrengsten die de burger opbrengt, wordt niet besteed om maatregelen te nemen om huizen van (armlastige) burgers te verduurzamen. En daar zouden wij met zijn allen intrappen?

Juiste maatregelen zouden zijn: de grootvervuilers laten betalen voor hun vervuiling. De burger, en met name de armlastige burger, sparen - zij komen nu al niet rond."

SP-kiezer

"De automobilist en de grote bedrijven worden behoorlijk gespaard terwijl ook daar een enorme winst te halen valt en subsidies voor particulieren zijn niet of nauwelijks aanwezig of toereikend."

GL-kiezer

"De lucht en zeevaart wordt volledig buiten schot gehouden in het klimaatakkoord, terwijl zij de grootste vervuilers zijn. De maatregelen worden daardoor compleet nutteloos. Het zijn vooral grote kostenposten voor de burger. Daarnaast is er absoluut geen samenwerking met omliggende landen, iets wat ook zeer noodzakelijk is om een plan als deze te laten slagen."

GL-kiezer

"Elektrisch rijden moet meer gemotiveerd worden bedrijven moeten verplicht worden uitstoot te minimaliseren. de burger moet dit niet in de portemonnee gaan voelen."

FvD-kiezer

3.6 Meeste maatregelen Klimaatakkoord kunnen rekenen op steun

We legden een aantal maatregelen uit het Klimaatakkoord voor aan de kiezers. Bijna alle maatregelen kunnen rekenen op steun (figuur 3.7).

De CO₂-heffing voor bedrijven krijgt de goedkeuring van 72 procent van de kiezers, slechts 10 procent oordeelt daar negatief over. In maart legden we deze maatregel ook voor, toen oordeelde 76 procent positief.

Het stimuleren van elektrisch rijden en het duurzaam opwekken van energie krijgen de goedkeuring van circa twee derde van de kiezers.

Zes op de tien zijn voor 'een eerlijke lastenverdeling van de klimaatmaatregelen voor burgers'.

Eveneens zes op de tien (58%) staan positief tegenover het voornemen van het kabinet om 'rekeningrijden (betalen naar gebruik van de auto en niet een vast bedrag) te onderzoeken en wellicht vanaf 2026 in te voeren'.⁵

Dat de veestapel wordt ingekrompen, krijgt de goedkeuring van 56 procent van de kiezers. In maart was 59 procent er voorstander van dat de landbouwsector meer moet gaan bijdragen.

Verdeeldheid over zwaarder belasten van gas

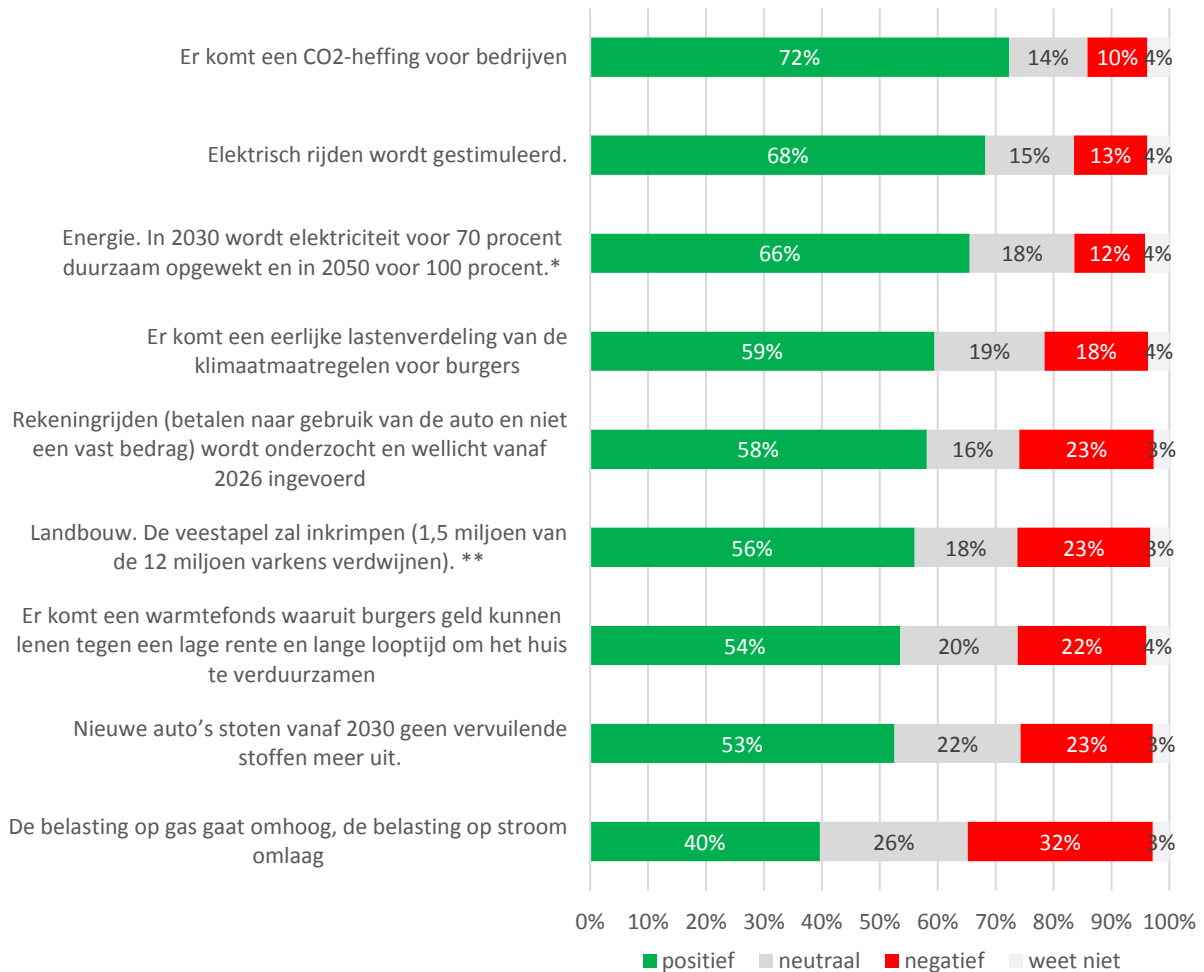
Het warmtefonds en de emissievrije auto's in 2030 kunnen nog net op bijval van een nipte meerderheid rekenen. Dat geldt niet voor het verhogen van de belasting op gas en het verlagen van de belasting op elektriciteit: slechts 40 procent staat hier positief tegenover, een op drie (32%) oordeelt negatief.

⁵ Dit is exact gelijk aan het aandeel (58%) dat in januari 2019 en in 2010 zei voorstander te zijn van 'betalen naar gebruik van de auto'. Onderzoek voor de Volkskrant, februari 2019: "Kilometerbeprijzing? Ja, maar onder voorwaarden"

<https://iioresearch.nl/Home/Nieuws/kilometerbeprijzing-ja-maar-onder-voorwaarden#.XSXX4yIzaUk>

Figuur 3.7

Wat is uw oordeel over de volgende maatregelen die onderdeel uitmaken van het Klimaatakkoord?

* Dat kan met gebruik van waterstof, biomassa, groen gas (gas van biobrandstof) en fossiele brandstof waarbij CO2 wordt afgevangen en opgeslagen.

** Boeren krijgen financiële steun als ze stoppen of overstappen naar duurzame landbouw.

3.7 Weinig vertrouwen in halen doelstellingen Klimaatakkoord

Ondanks het relatief positieve oordeel bestaat er veel wantrouwen over de vraag of het kabinet zich gaat houden aan beloftes en of de doelstellingen gehaald worden.

Het meest opvallend is dat slechts 14 procent er vertrouwen in heeft dat met dit Klimaatakkoord de doelstelling (49% minder CO₂ in 2030 en 95 procent minder in 2050) gehaald wordt. Maar liefst 54 procent van degenen die bekend zijn met het Klimaatakkoord heeft dat vertrouwen niet.

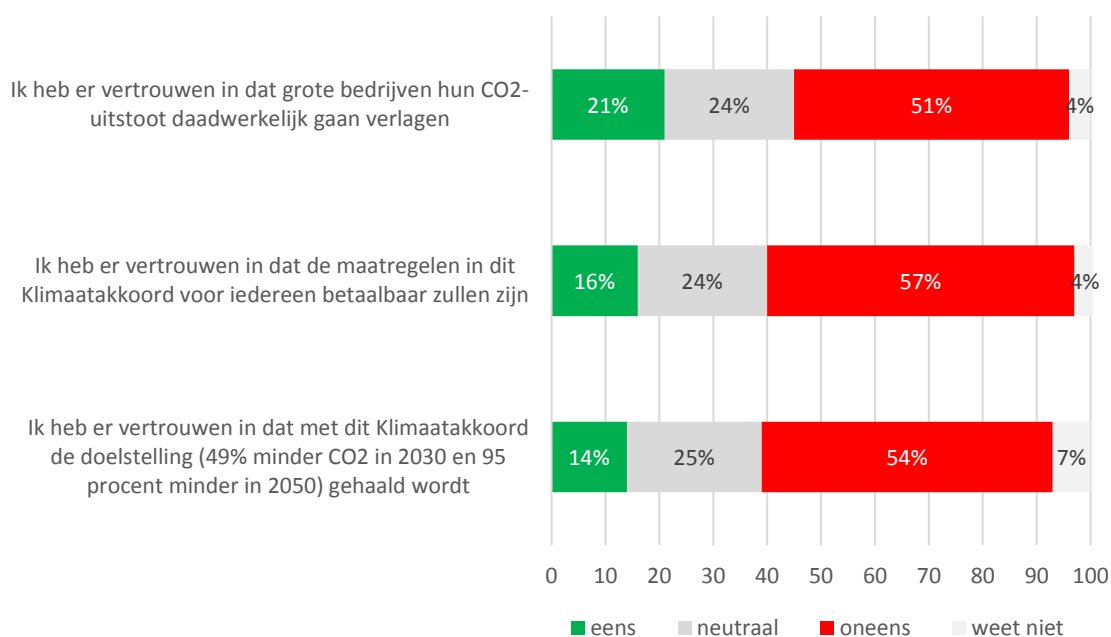
Het laagst is dit vertrouwen onder kiezers van de 50 Plus (3%) PvdD (5%), PVV (9%), GroenLinks (11%) en SP (11%). Het hoogst – maar ook niet hoog – onder kiezers van VVD (24%), CDA (22%), D66 (25%).

De belofte dat de maatregelen uit dit Klimaatakkoord voor iedereen betaalbaar zullen zijn, wordt door 16 procent vertrouwd. Ook hier scoren D66- (33%) en VVD-kiezers (26%) het hoogst. FvD-kiezers (3% is het eens met de stelling), 50 Plus- (4%) en PVV-kiezers (7%) zijn hier het minst van overtuigd.

Ten slotte is er weinig vertrouwen dat grote bedrijven hun CO₂-uitstoot daadwerkelijk gaan verlagen. Eén op vijf kiezers (21%) heeft hier vertrouwen in, de helft (51%) niet. Kiezers van de coalitiepartijen hebben daar het meest vertrouwen in: VVD (37%), D66 (36%), CDA (32%) en CU (27%). Kiezers van SP (11%), PvdD (12%), GL (13%), FvD (14%), 50 Plus (11%) en PVV (14%) hebben hier het minst vertrouwen in.

Figuur 3.8

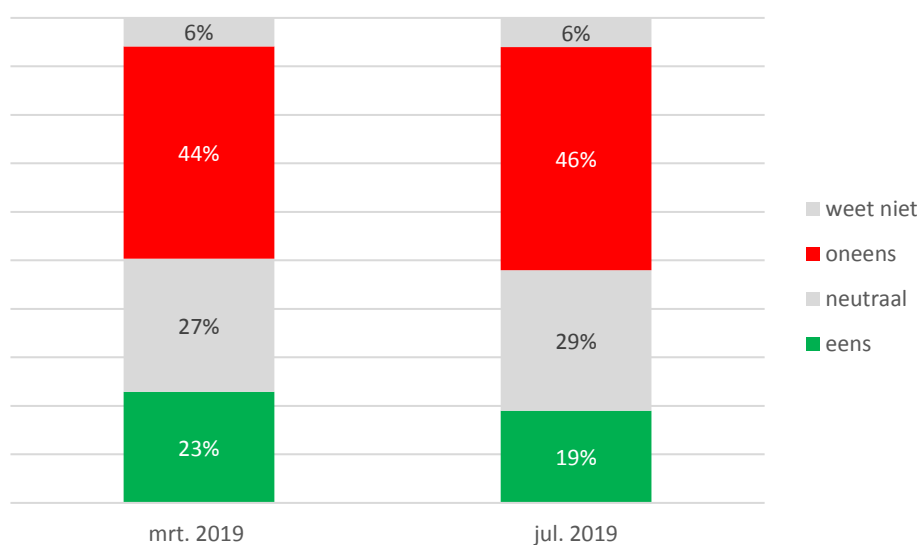
In welke mate bent u het eens of oneens met onderstaande uitspraken? (Basis: bekend met Klimaatakkoord)

Eén op vijf (19%) heeft er vertrouwen in dat het kabinet bedrijven een voldoende hoge CO₂-heffing gaat opleggen, bijna de helft heeft dat vertrouwen niet. Dit is nog iets gedaald in vergelijking met maart 2019, toen nog 23 procent dat vertrouwen had.

Figuur 3.9

In welke mate bent u het eens of oneens met onderstaande uitspraken? "Ik heb er vertrouwen in dat het kabinet bedrijven een voldoende hoge CO₂-heffing gaat opleggen" (Basis: bekend met Klimaatakkoord)

3.8 Zes op tien overtuigd van relatie menselijk gedrag en opwarming aarde

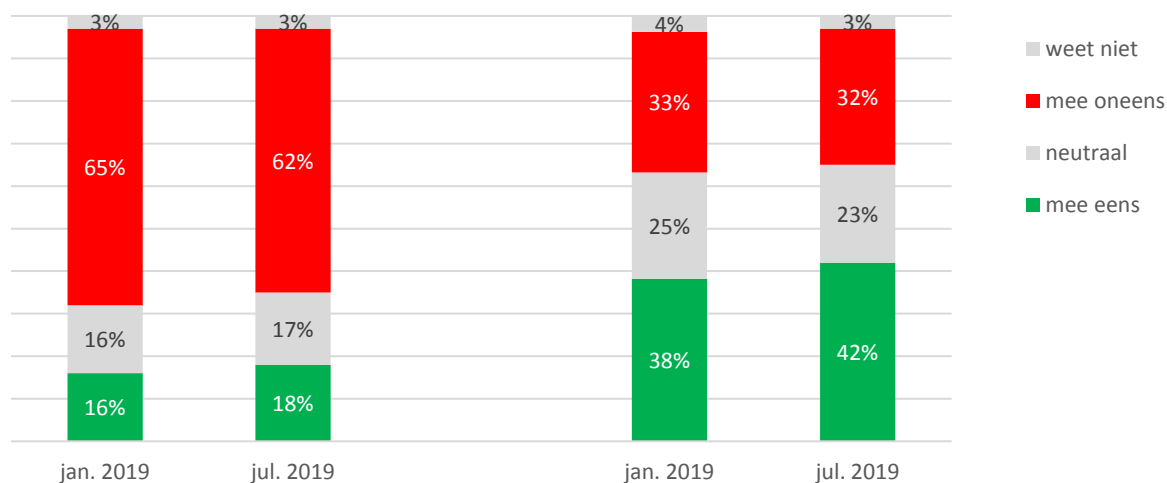
Van alle kiezers is 18 procent het eens met de stelling 'De mens is niet verantwoordelijk voor de opwarming van de aarde', 62 procent is het hiermee oneens. De rest kiest een neutrale positie (17%) of weet het niet (3%). In januari was 16 procent het eens met deze stelling.

Het zijn vooral kiezers van FvD (34%) en PVV (39%) die het eens zijn met deze stelling.

Vier op de tien (42%) kiezers onderschrijven de stelling 'Ik kan het me financieel niet veroorloven om duurzamer te leven', in januari was dat 38 procent.

Figuur 3.10

In welke mate bent u het eens of oneens met onderstaande uitspraken? (Basis: allen)

De mens is niet verantwoordelijk voor de opwarming van de aarde

Ik kan het me financieel niet veroorloven om duurzamer te leven

3.9 GroenLinks minder vaak gezien als winnaar Klimaatakkoord, VVD vaker

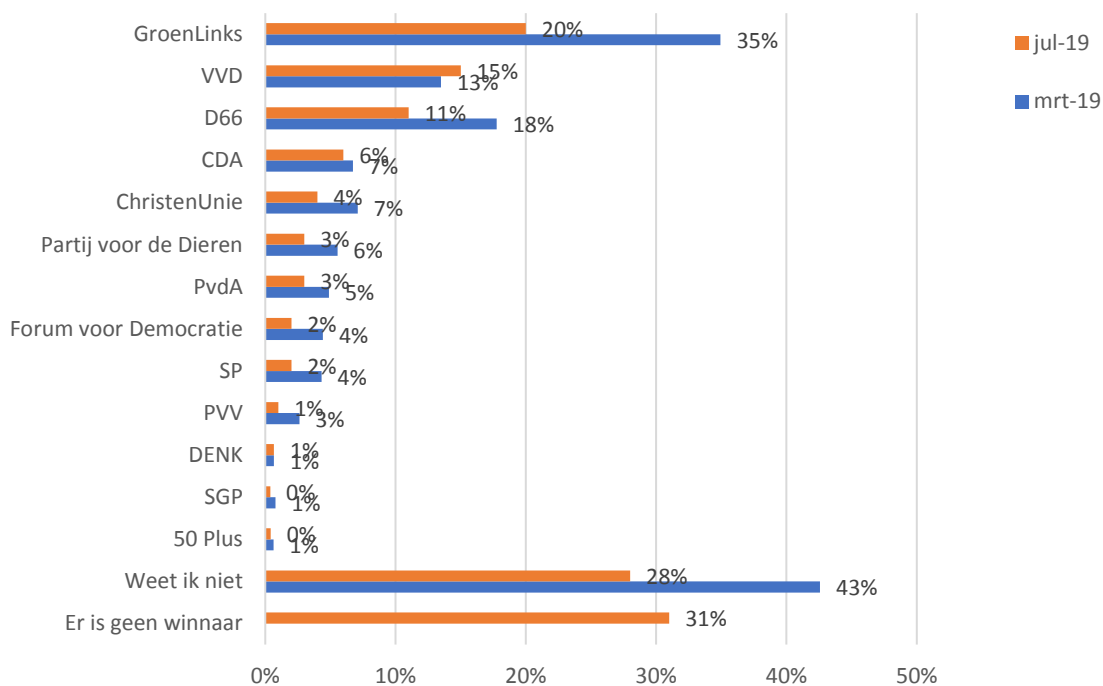
Op de vraag welke partij of partijen men ziet als 'winnaar van het Klimaatakkoord' worden GroenLinks (20%) en de VVD (15%) het vaakst genoemd. Voor GroenLinks is dat een beduidend lager percentage dan vier maanden geleden, toen 35 procent GroenLinks aanwees als winnaar.⁶

De VVD wordt nu vaker dan in maart aangewezen als winnaar (15% versus 13%, al is dat verschil niet significant).

Na de VVD wordt D66 (11% het meest genoemd, maar ook minder dan de vorige keer (18%).

Figuur 3.11

Welke partij of partijen ziet u als winnaar van het Klimaatakkoord zoals het er nu ligt (inclusief de aangekondigde wijzigingen door het kabinet)? (Meerdere antwoorden mogelijk)

⁶ Hierbij dient opgemerkt te worden dat we deze keer de categorie 'er is geen winnaar' (31%) opnamen en de vorige keer niet.

4. Pensioenakkoord

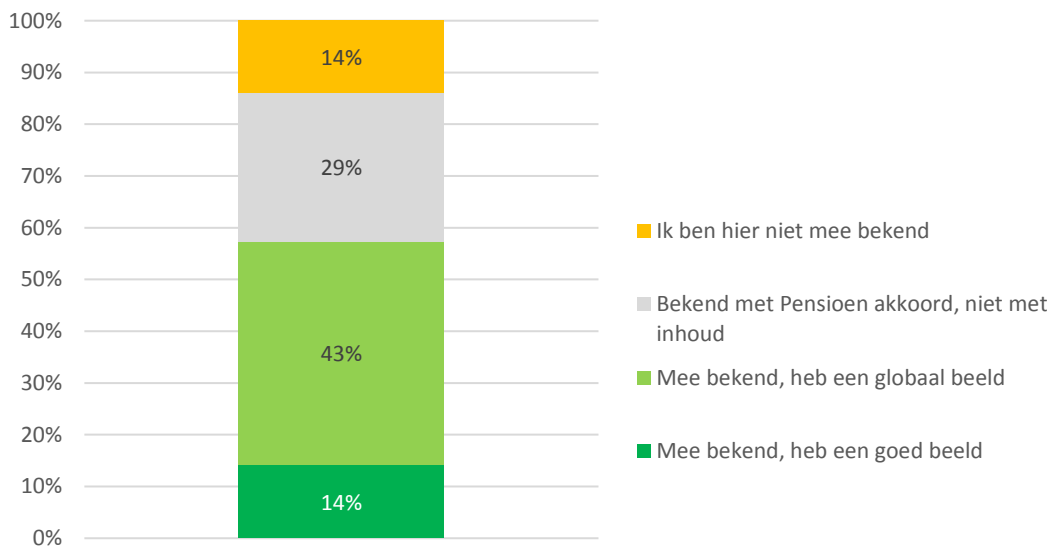
4.1 Pensioenakkoord bekend onder meeste Nederlanders

Begin juni kwamen kabinet, werkgevers en werknemers een 'principe'-Pensioenakkoord overeen. Op 15 juni stemden ook de leden van FNV en CNV hiermee in en is er dus een Pensioenakkoord. In het Pensioenakkoord staan een aantal maatregelen die het pensioenstelsel toekomstbestendig moeten maken.

Verreweg de meeste Nederlanders (86%) kregen wel iets mee van het Pensioenakkoord, de meeste mensen (43%) hebben 'een globaal beeld van de maatregelen die erin staan', 14 procent zegt zelfs 'een goed beeld van de maatregelen die erin staan' te hebben. Bijna een derde weet dat er een Pensioenakkoord is, maar kent de inhoud niet en 14 procent heeft niets meegekregen van het akkoord.

Figuur 4.1

In hoeverre bent u bekend met het Pensioenakkoord? (Basis: allen)

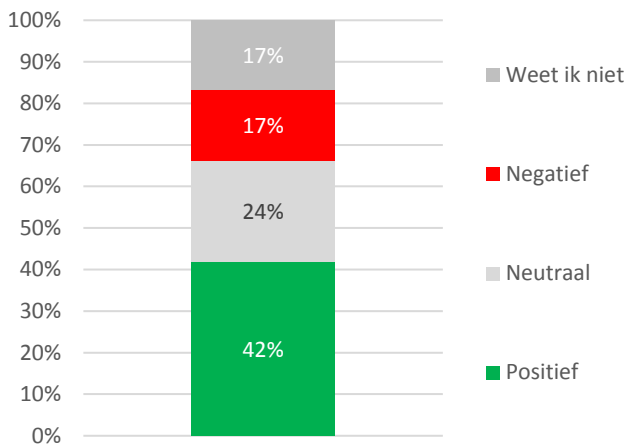

4.2 Pensioenakkoord goed ontvangen

Het Pensioenakkoord wordt relatief goed gewaardeerd. Het kabinet lijkt erin te slagen te laveren tussen kiezers die veel meer willen (een beter of eerder pensioen) en degenen die dat juist niet willen (of die bang zijn voor kosten). Vier op de tien (42%) oordelen positief en 17 procent negatief. Een kwart van de kiezers is neutraal en 17 procent weet het niet.

Figuur 4.2

Wat is uw oordeel over het Pensioenakkoord? (basis: bekend met Pensioenakkoord)

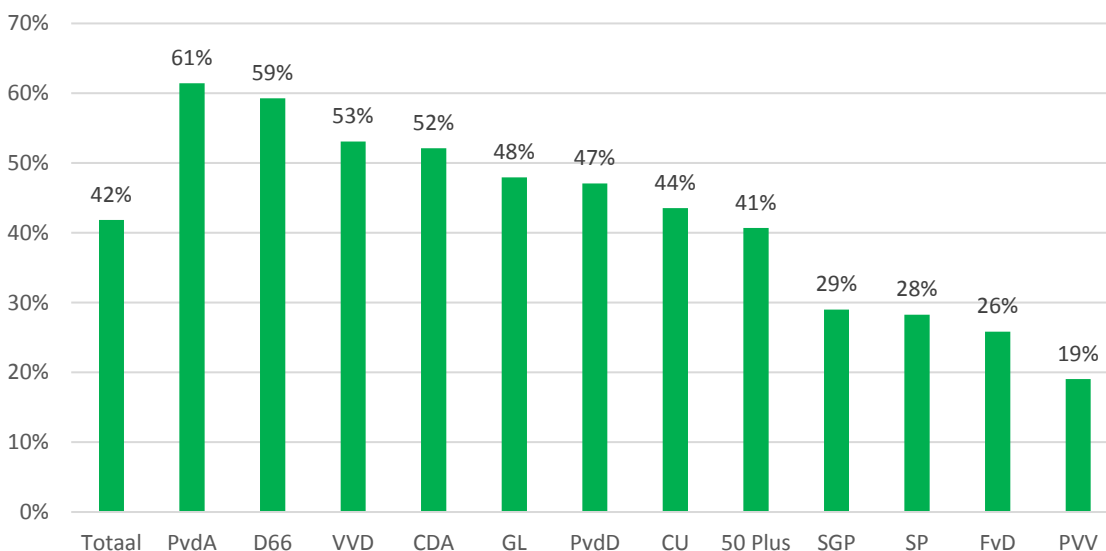

Kiezers van de PvdA zijn het meest positief over het Pensioenakkoord, gevolgd door kiezers van D66, VVD, CDA en GroenLinks. Kiezers van de SP, FvD en PVV zijn het minst positief. Kiezers van 50 Plus zijn niet in meerderheid positief over het Pensioenakkoord, maar slechts een kwart van de 50 Plus-kiezers oordeelt negatief over het akkoord.

Figuur 4.3

Wat is uw oordeel over het Pensioenakkoord?

(Percentage positief; basis: bekend met Pensioenakkoord; naar stemgedrag TK nu)

Wat vindt u goed aan het Pensioenakkoord?

Aandacht voor zware beroepen

"Ik vind het belangrijk dat mensen met een zwaar beroep eerder kunnen stoppen."

"Goed dat de leeftijd omlaag gaat en dat zware beroepen eerder met pensioen kunnen gaan."

Bevriezen pensioenleeftijd

"De AOW-leeftijd stijgt minder snel."

"Dat de pensioenleeftijd wordt bevroren en langzamer stijgt dan nu het geval is."

"Dat ik een paar maanden eerder mag stoppen met werken."

"De pensioenleeftijd stijgt gelukkig minder hard."

Proces

"Afspraken voor de lange termijn die steunen op een brede meerderheid van de samenleving"

"Een akkoord dat door 75% van de FNV leden goedgekeurd is, is ongeveer het maximale dat je kunt bereiken."

"Dat alle groepen die erbij betrokken waren er goed naar gekeken hebben en iedereen zijn op- en aanmerkingen heeft kunnen geven."

"Er is nu duidelijkheid over AOW-leeftijd en duidelijkheid over de eigen verantwoordelijkheid bij opbouw van het pensioen."

Wat vindt u niet goed aan het Pensioenakkoord?

Veertigers komen er bekaaid vanaf

"30- en 40-ers betalen de rekening en moeten maar zien wat ze aan pensioen krijgen."

"De 40-ers, waar ik bij hoor, zijn de dupe van dit pensioen akkoord."

"De oudere generatie zorgt goed voor zichzelf. De 40-ers gaan hierdoor erop achteruit. Ook bouwt deze doelgroep minder vermogen op met hun huis. Ik maak

me zorgen over onze pensioenmogelijkheden."

Akkoord nog niet voldoende voor zware beroepen

"De zware beroepen worden niet voldoende gecompenseerd."

"Er is geen duidelijkheid wat 'zware beroepen' zijn, en wat de oplossing daarvoor zal zijn"

"Het is nog niet duidelijk tot welke leeftijd de zware beroepen moeten doorwerken."

Proces

"Het is meer het gevoel wat bij mij opkomt, door de jaren heen wordt alles over onze hoofden heen geregeld op een manier waar de meesten van onze bevolking niet goed uit komen."

"Het pensioenakkoord is beslecht door de vakbonden terwijl deze maar een klein deel uitmaken van de pensioengerechtigden. Bovendien zijn andere bonden buiten schot gebleven."

Geen vertrouwen in effectiviteit

"Het is nog steeds niet duidelijk of de pensioenen worden gekort of niet. Dit is zo onrechtvaardig! De pensioenen zijn al jaren niet meegegaan met de koopkracht, maar er is wel voor betaald."

"Ik denk dat gepensioneerden er weer niet op voorruit gaan."

"De pensioenen worden alsnog gekort."

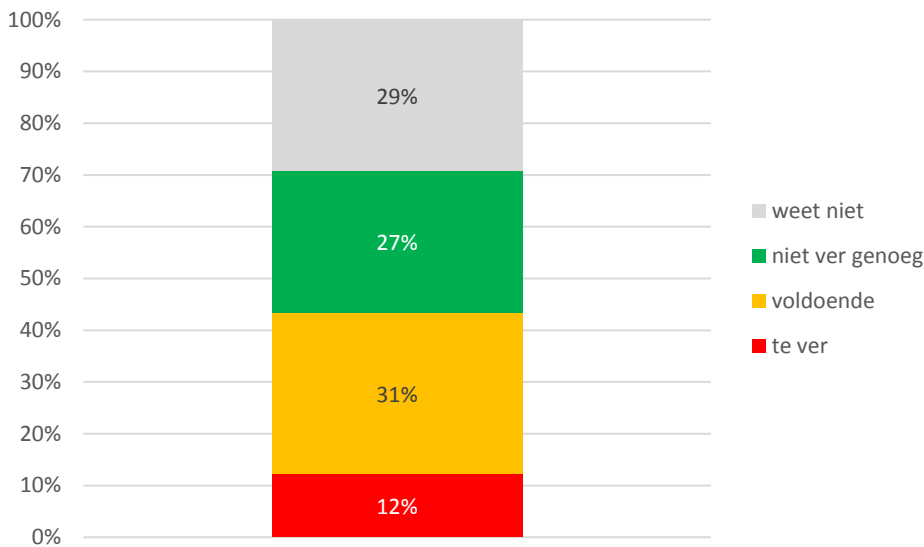
4.3 Gaat Pensioenakkoord ver genoeg?

Na de presentatie van het Pensioenakkoord en de instemming met het akkoord door de leden van FNV en CNV lijkt het oordeel van de Nederlanders over het Pensioenakkoord in evenwicht te zijn: een derde zegt dat de maatregelen ver genoeg gaan en voldoende zijn, 12 procent vindt dat de maatregelen te ver gaan en een kwart vindt dat de maatregelen in het akkoord niet ver genoeg gaan.

Figuur 4.4

Wat vindt u: gaat dit Pensioenakkoord te ver, juist niet ver genoeg of iets daar tussenin?

(basis: bekend met Pensioenakkoord)

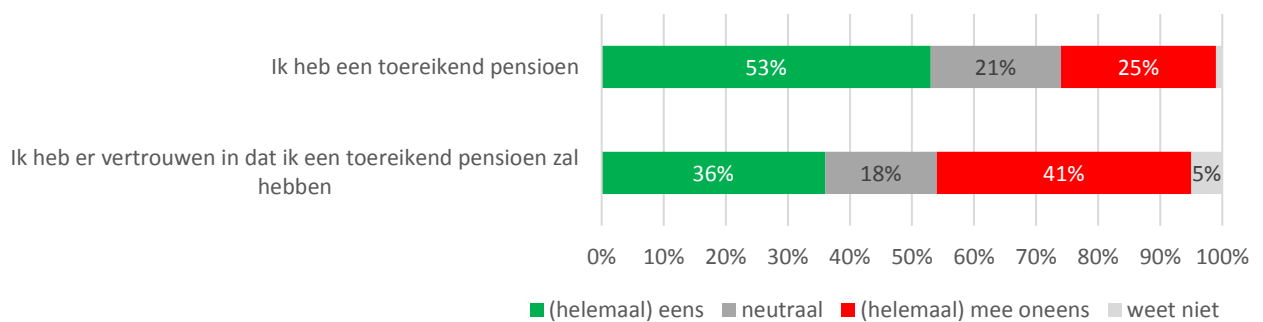
4.4 Pensioen toereikend?

Van de werkende Nederlanders zegt een derde (36%) vertrouwen erin te hebben dat ze, wanneer ze met pensioen gaan, een toereikend pensioen zullen hebben. Vier op de tien (41%) werkenden zegt dat vertrouwen niet te hebben. Gepensioneerde Nederlanders zijn positiever over de hoogte van hun pensioen: de helft (53%) zegt een toereikend pensioen te hebben en een kwart van de gepensioneerden zegt van niet.

Figuur 4.5

Stellingen:

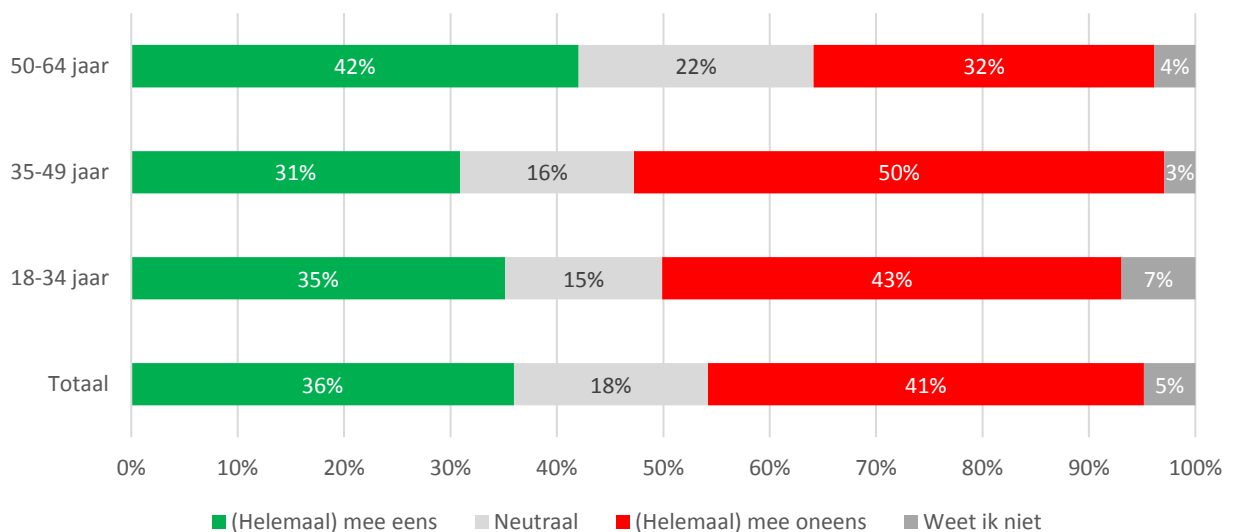
- Ik heb er vertrouwen in dat – als ik met pensioen ga – ik een toereikend pensioen zal hebben (*basis: werkenden en studenten*)
- Ik heb een toereikend pensioen (*basis: gepensioneerden*)

Werkenden tussen de 35 en 49 jaar hebben het minste vertrouwen dat zij later een toereikend pensioen zullen hebben. Van hen zegt de helft geen vertrouwen te hebben dat zij later een toereikend pensioen zullen ontvangen.

Figuur 4.6

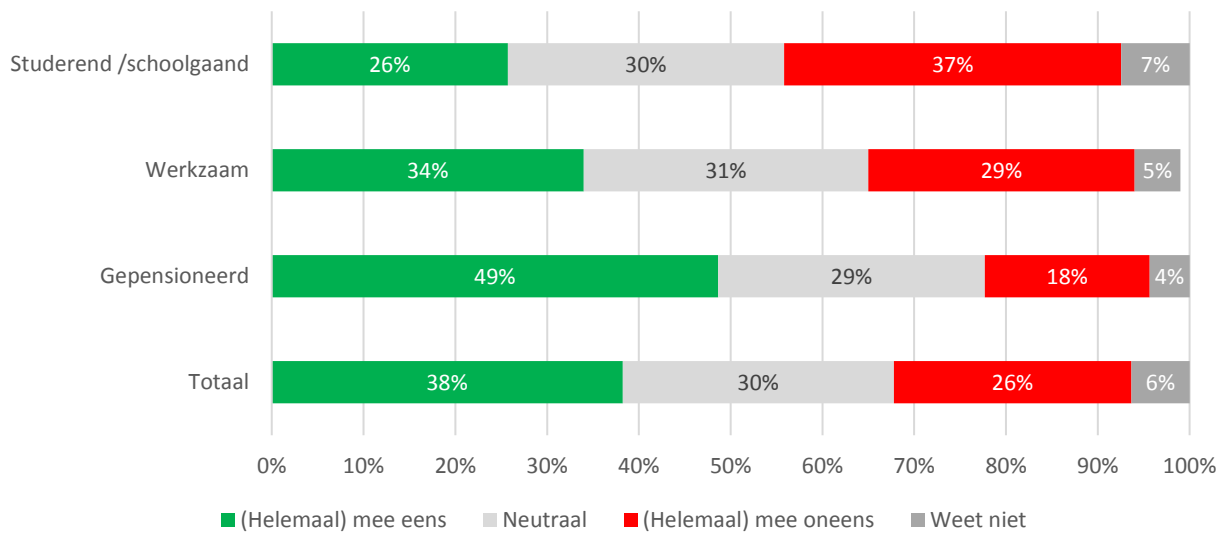
Ik heb er vertrouwen in dat – als ik met pensioen ga – ik een toereikend pensioen zal hebben

Vier op de tien kiezers vinden het goed dat de werkenden van nu de pensioenen van de gepensioneerden van nu betalen. Onder gepensioneerden is de steun voor dit systeem een stuk hoger: de helft van hen zegt dat dit goed is. Van de studenten is een groter deel (37%) negatief dan positief (26%) over dit systeem.

Figuur 4.7

Het is goed dat werkenden van nu de pensioenen van de gepensioneerden van nu betalen

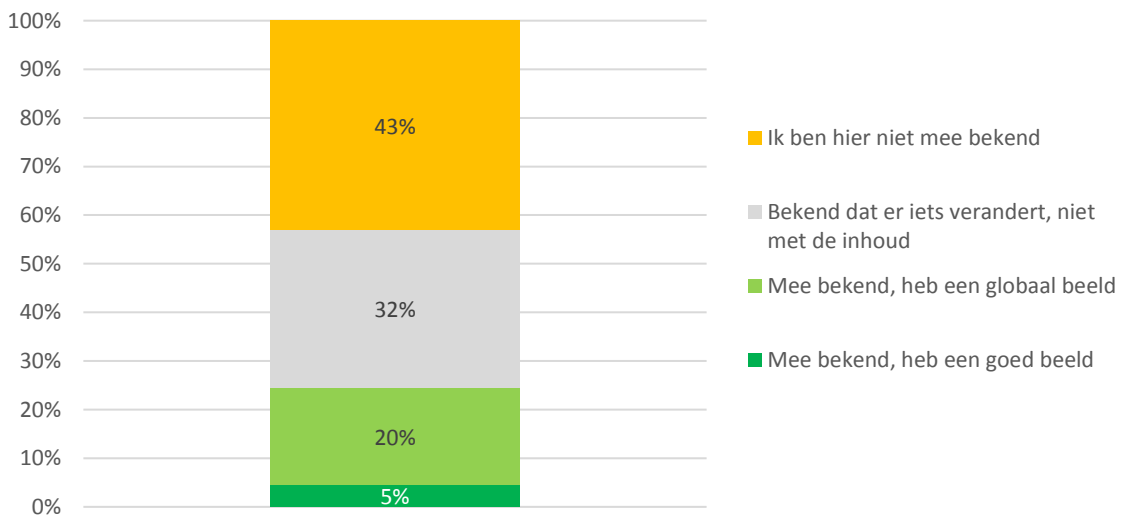
5. Democratische vernieuwingen

5.1 Voorgestelde maatregelen nog onbekend

Op woensdag 26 juni maakte minister Ollongren van Binnenlandse Zaken bekend wat het kabinet wil doen om de democratie beter te laten functioneren. Dit deed zij nadat de Staatscommissie parlementair stelsel (de commissie-Remkes) in december 2018 voorstellen deed voor modernisering van de democratie. De bekendheid van de democratische verandering is echter gering: een kwart van de Nederlanders zegt een beeld te hebben van wat het kabinet wil doen. Meer dan vier op de tien Nederlanders zijn er in het geheel niet van op de hoogte dat het kabinet democratische veranderingen wil doorvoeren.

Figuur 5.1

In hoeverre bent u bekend met de democratische veranderingen die het kabinet wil doorvoeren? (%) (*basis: allen*)

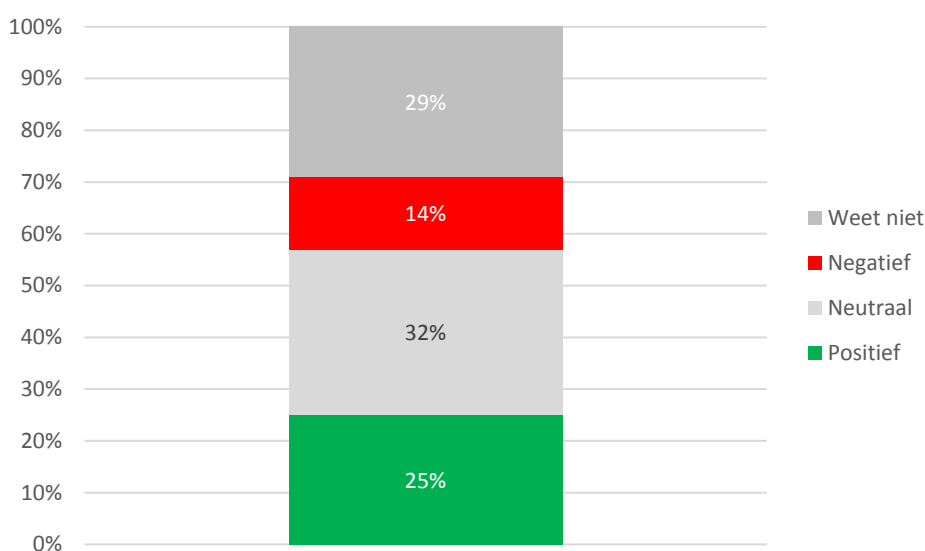
5.2 Kiezers geen uitgesproken oordeel over de democratische veranderingen

Het oordeel over de democratische maatregelen geeft een vlak beeld: de meeste Nederlanders hebben geen oordeel over de veranderingen (29%) of staan er neutraal tegenover (32%). Het aandeel van de Nederlanders dat positief is over de maatregelen is een kwart en daarmee iets groter dan het aandeel Nederlanders dat negatief tegenover het akkoord staat (14%).

Kiezers van de coalitiepartijen zeggen vaker positief te zijn over de maatregelen: kiezers van VVD (34%), D66 (43%) en CDA (32%) zijn vaker positief, ChristenUnie kiezers minder vaak (19%).

Figuur 5.2

Wat is uw oordeel over de democratische veranderingen die het kabinet wil doorvoeren?
(basis: bekend met de democratische veranderingen)

Wat vindt u goed aan de democratische veranderingen?

"Alleen al het feit dat er onderzoek is gedaan, is positief. Democratie moet zich ontwikkelen en dus mee veranderen met de samenleving"

"Dat er een pakket maatregelen is gepresenteerd om er voor te zorgen dat meer burgers zich betrokken gevoelen bij de politiek."

"Het is een eerste stap en het is afwachten of die doorgezet wordt. De echte veranderingen moet nog komen, maar het begin is er."

"Meer invloed van de burger kan leiden tot meer vertrouwen in de politiek"

Wat vindt u niet goed aan de democratische veranderingen?

Het correctief referendum ontbreekt

"Het blijft doorbouwen op de het huidige systeem en dat huidige systeem functioneert niet meer en moet volledig op de schop wat mij betreft."

"Het referendum wordt nog steeds niet ingevoerd."

"Er verandert toch nooit wat. Laat ze eerst het referendum maar weer terug invoeren, zodat duidelijker blijkt wat de 'gewone burger' echt vindt."

"Ik mis de invoering van het correctief referendum, wat wel door de adviescommissie was geadviseerd."

"Ik zou graag een referendum willen. Dat werd ook aanbevolen, maar wordt niet overgenomen."

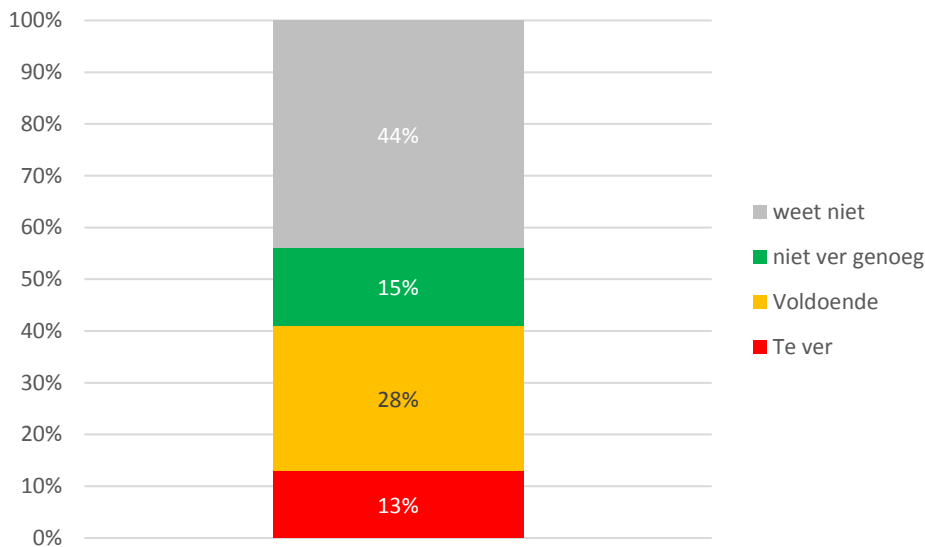
Nederlanders zijn over het algemeen goed opgeleid en belezen, een referendum zou niet verkeerd zijn."

Het grootste deel van de Nederlanders die bekend zijn met de voorgestelde democratische veranderingen weet niet of deze veranderingen te ver gaan, of juist niet ver genoeg gaan. Het aandeel dat vindt dat de maatregelen te ver gaan (13%) en het aandeel dat vindt dat de maatregelen niet ver genoeg gaan (15%) vormen een klein deel van de kiezers.

Figuur 5.3

Wat vindt u: gaan deze democratische veranderingen te ver, juist niet ver genoeg of iets daar tussenin?

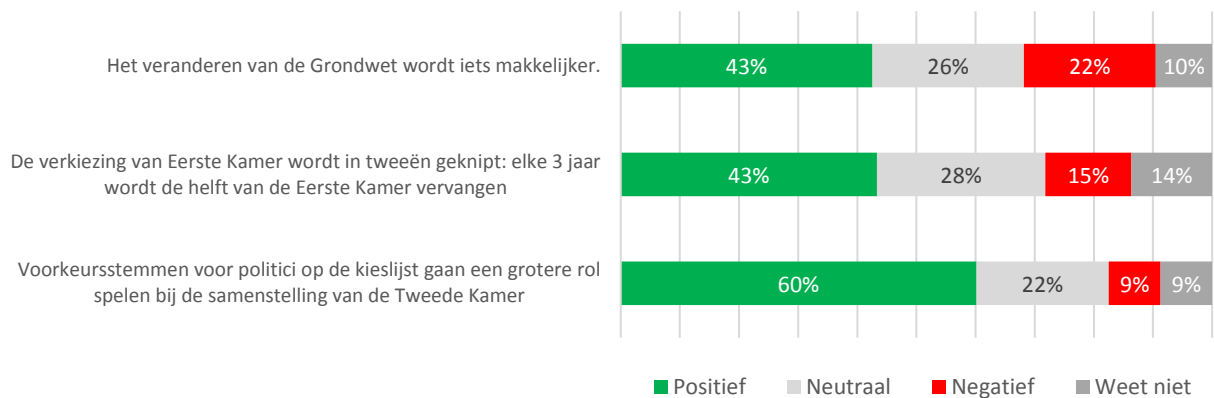
(basis: bekend met de democratische veranderingen)

We legden een aantal democratische veranderingen die het kabinet wil doorvoeren aan kiezers voor. Een grotere rol van voorkeurstemmen krijgt de goedkeuring van 60 procent van de kiezers. Het vergemakkelijken van het veranderen van de grondwet en het veranderen van de verkiezing van de Eerste Kamer kunnen niet op de bijval van een meerderheid van de kiezers rekenen: 43 procent van de kiezers is voor beide maatregelen.

Figuur 5.4

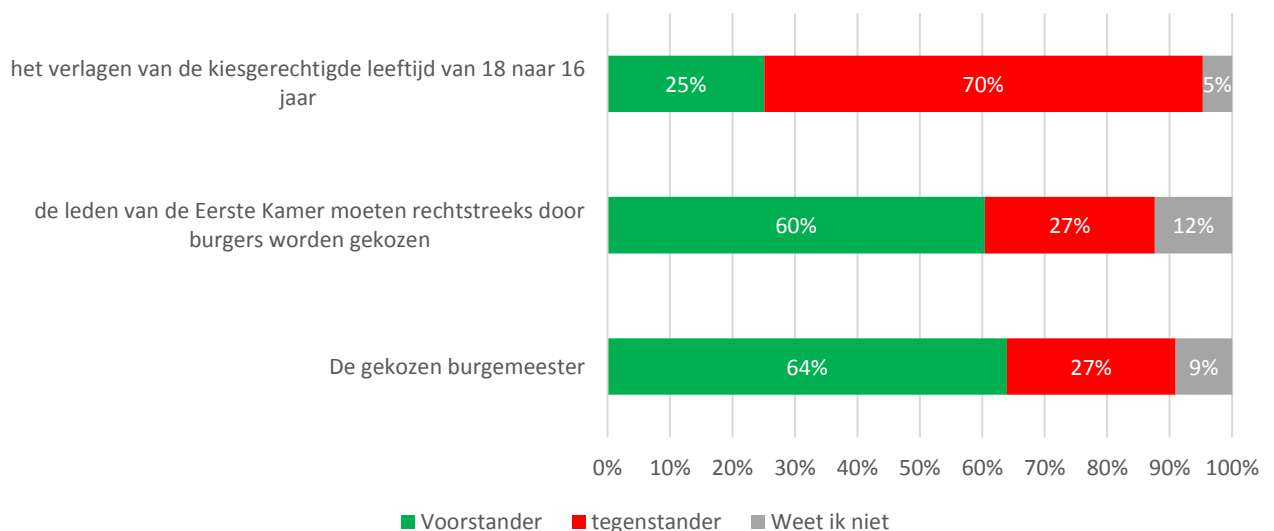
Wat is uw oordeel over de volgende maatregelen?

Het verlagen van de kiesgerechtigde leeftijd van 18 naar 16 jaar krijgt de goedkeuring van een kwart van de kiezers en 70 procent is daar negatief over. Voor het rechtstreeks kiezen van leden van de Eerste Kamer is meer steun: een meerderheid van de kiezers (60%) zegt daar voorstander van te zijn. Ook voor het rechtstreeks kiezen van de burgemeester is een meerderheid, bijna twee derde is daar voorstander van.

Figuur 5.5

In hoeverre bent u voor- of tegenstander van het inzetten van:

5.3 Nederlandse democratie krijgt een zes plus

Nederlanders beoordelen de democratie net als in 2018 met een 6,3. Ongeveer een kwart (27%) geeft een onvoldoende (een 5 of lager) en ook ruim een kwart beoordeelt de Nederlandse democratie als erg goed (8 of hoger). Er loopt een duidelijke scheidslijn tussen hoogopgeleiden aan de ene kant en laag- en middelbaar opgeleiden aan de andere kant. Hoger opgeleiden zijn duidelijk meer tevreden over de werking van de Nederlandse democratie dan laag- en middelbaar opgeleiden.

Tabel 5.1

Hoe tevreden bent u met de manier waarop de democratie werkt in Nederland?
Kunt u dit aangeven op een schaal van 1 tot 10? (naar opleidingsniveau)

	FEB-18	JULI-19	OPLEIDING		
	% allen	% allen	Laag	Middel	Hoog
5 of lager	25%	27%	33%	33%	16%
6-7	50%	42%	37%	42%	44%
8 of hoger	23%	28%	25%	22%	38%
Weet niet	2%	3%	5%	3%	1%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%
Gemiddeld:	6,3	6,3	6,1	6,2	6,7

5.4 Politiek cynisme gelijk gebleven

Ruim zes op de tien Nederlanders (63%) zijn van mening dat politieke partijen alleen geïnteresseerd zijn in hun stem en niet in hun mening, een aandeel van de bevolking dat hetzelfde is als in 2018. Met name kiezers van de PVV (85%) en van FvD (93%) delen deze mening.

De helft van de Nederlanders is van mening dat politici niets begrijpen van wat er in de samenleving leeft. Een even groot deel van de Nederlanders is van mening dat 'mensen zoals ik geen enkele invloed hebben op de regeringspolitiek'.

Er zijn grote verschillen waarneembaar tussen laag- en middelbaar opgeleiden enerzijds en hoogopgeleiden anderzijds. Van de hoogopgeleiden is de helft het eens dat politieke partijen alleen geïnteresseerd zijn in hun stem en niet in hun mening. Onder laag- en middelbaar opgeleiden zijn ongeveer zeven op de tien het hiermee eens (74% en 68%). Ongeveer zes op de tien laag- (63%) en middelbaar opgeleiden (56%) vinden dat politici niets begrijpen van wat er in de samenleving leeft. Ruim een derde van de hoogopgeleiden is hiermee eens (35%). Ruim zes op de tien laag- en middelbaar opgeleiden (66% en 61%) denken dat mensen zoals zij geen enkele invloed hebben op regeringspolitiek. Vier op de tien hoogopgeleiden (39%) zijn het hiermee eens.

Tabel 5.2

Stellingen politiek cynisme

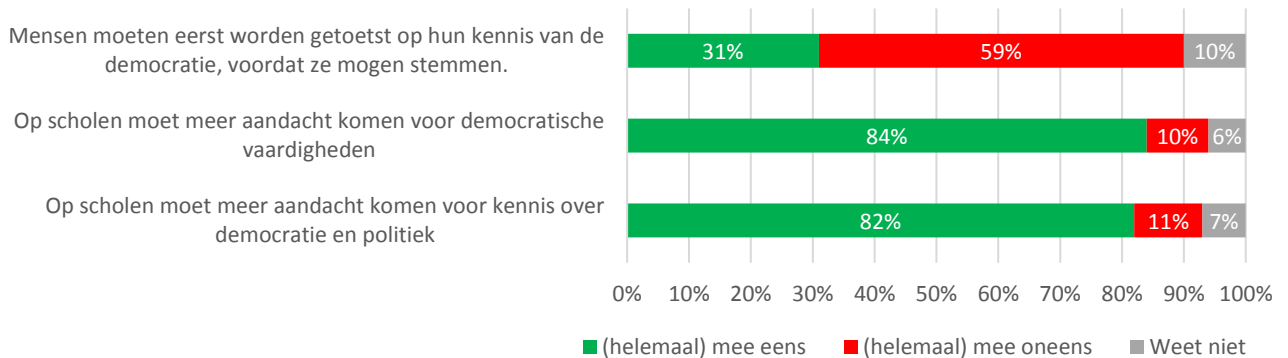
% (HELEMAAL) MEE EENS	JULI-2019	FEB-18
Politieke partijen zijn alleen geïnteresseerd in mijn stem, niet in mijn mening.	63%	63%
Politici begrijpen niets van wat er in de samenleving leeft.	52%	50%
Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op de regeringspolitiek.	52%	55%

Bijna drie op de tien Nederlanders (31%) is van mening dat mensen eerst moeten worden getoetst op basis van hun kennis van de democratie voordat zij mogen stemmen. In alle leeftijdsgroepen en opleidingsniveaus is ongeveer een derde het met de stelling eens.

Een minderheid van de Nederlanders is voor stemrecht op basis van toetsing van kennis van de democratie, maar voor het bijbrengen van kennis over de democratie op scholen bestaat grotere steun. Meer dan acht op de tien Nederlanders zijn van mening dat er op scholen meer aandacht moet komen voor democratische vaardigheden en voor kennis over democratie en politiek.

Figuur 5.6

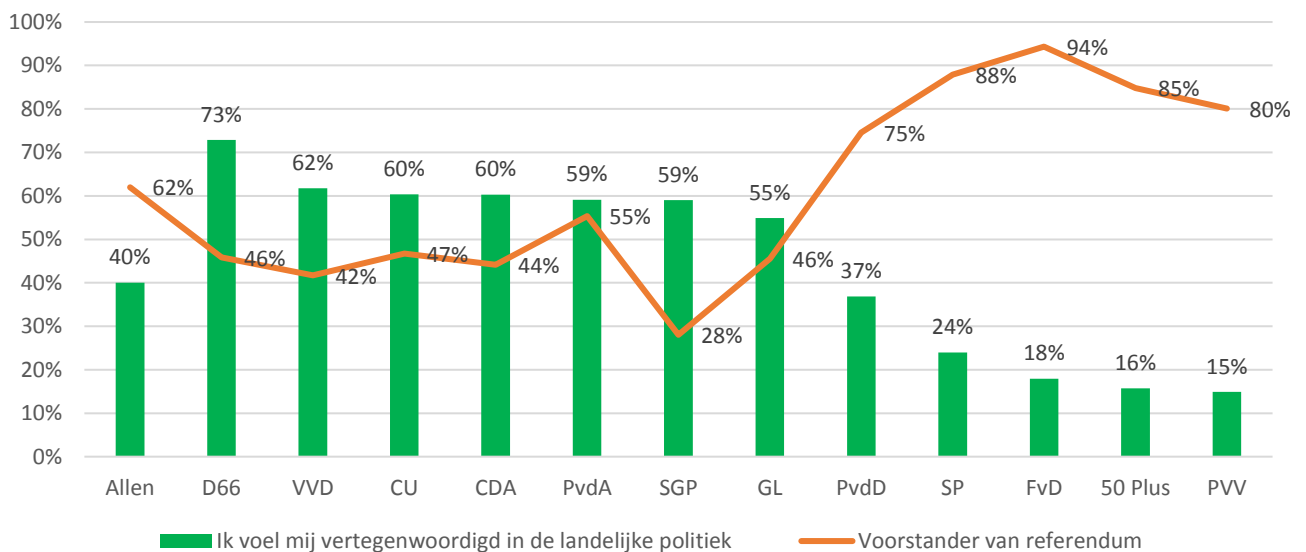
In welke mate bent u het eens met de volgende stellingen? (%)

Gemiddeld voelen vier op de tien kiezers zich vertegenwoordigd in de landelijke politiek en is 62 procent voorstander van referenda. Er zijn echter grote verschillen naar partijvoorkeur: kiezers van D66, VVD en CDA voelen zich bovengemiddeld vaak vertegenwoordigd door de politiek en zijn minder vaak voorstander van referenda. Voor kiezers van FvD, 50 Plus en de PVV geldt het omgekeerde: zij voelen zich minder goed vertegenwoordigd door de politiek en zijn veel vaker voorstander van referenda.

Figuur 5.7

In welke mate bent u het eens met de volgende stelling: "ik voel mij vertegenwoordigd in de landelijke politiek" en voorstanders van het referendum in het algemeen. (Percentage eens met de stelling naar stemgedrag TK nu)

5.5 Steun voor democratische vernieuwingen

Steun voor referenda

De steun voor referenda is sinds februari 2018 licht toegenomen. Een meerderheid van de kiezers, 62 procent, is voor het inzetten van referenda, zowel in het algemeen, als landelijke en gemeentelijke referenda.

Tabel 5.3

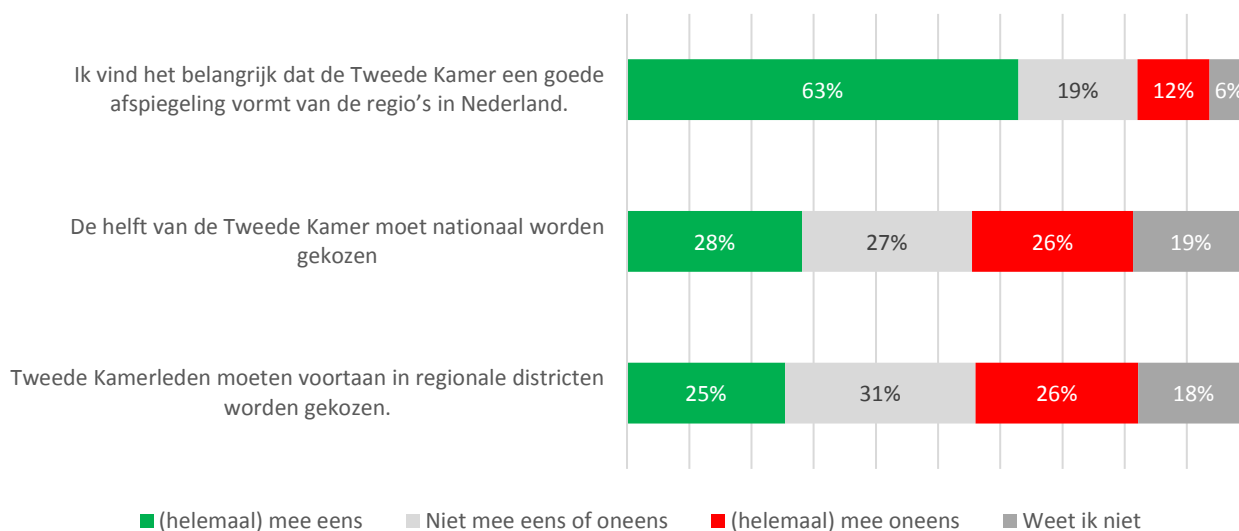
In hoeverre bent u voor- of tegenstander van het inzetten van het referendum om kiezers mee te laten beslissen over politieke onderwerpen?

	Referendum in het algemeen		Referendum in de landelijke politiek		Referendum in de gemeentelijke politiek	
	feb-18	jul-19	feb-18	jul-19	feb-18	jul-19
Sterk voorstander	25%	30%	26%	28%	31%	36%
Enigszins voorstander	32%	32%	29%	32%	35%	36%
Enigszins tegenstander	17%	16%	15%	15%	14%	12%
Sterk tegenstander	21%	16%	25%	18%	15%	10%
Weet ik niet	5%	6%	5%	6%	5%	5%
Total	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Bijna twee derde van de kiezers vindt het belangrijk dat de Tweede Kamer een goede afspiegeling vormt van de regio's in Nederland. Over hoe die regionale afspiegeling bereikt moet worden, bestaat minder overeenstemming: 28 procent vindt dat de helft van de Tweede Kamer nationaal moet worden gekozen en een kwart van de kiezers vindt dat Tweede Kamerleden in regionale districten gekozen moeten worden.

Figuur 5.8

In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

6. Onderzoeksverantwoording

Verantwoording

I&O Research voerde een landelijk representatief onderzoek uit onder 2.280 Nederlanders van 18 jaar en ouder. Het onderzoek liep van vrijdag 5 juli tot en met dinsdagochtend 9 juli 2019.

De resultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, opleiding, regio en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2017. Het grootste deel van de deelnemers is afkomstig uit het I&O Research Panel (n=2.140). Daarnaast zijn 140 deelnemers via PanelClix benaderd om deel te nemen aan dit onderzoek.

Weging en marges

De onderzoeksresultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, regio, opleidingsniveau en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in maart 2017. De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard. Hiermee is de steekproef representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken.

Bij onderzoek is er sprake van een betrouwbaarheidsinterval en onnauwkeurigheidsmarges. In dit onderzoek gaan we uit van een betrouwbaarheid van 95 procent. Bij een uitkomst van 50 procent is er sprake van een marge van plus of min 2 procent.

I&O Research Panel

Het I&O Research Panel is geworven op basis van aselechte personen- en huishoudensteekproeven op traditionele manier (geen zelfaanmelding). Sinds april 2019 werkt het I&O Research Panel met een spaarprogramma, waarbij deelnemers punten sparen afhankelijk van de lengte en complexiteit van de vragenlijst. Deze punten kunnen later worden ingewisseld voor Bol.com-tegoed of een donatie aan een goed doel.

I&O Research

I&O Research is een maatschappelijk betrokken bureau voor beleids- en marktonderzoek. Het is onze missie bij te dragen aan beter onderbouwde keuzes van onze klanten, op basis van onderzoek en advies. Wij werken voor overheids- en non-profitorganisaties. I&O Research is de laatste jaren gegroeid tot het zevende marktonderzoeksbureau van Nederland. In de sector 'overheid & onderwijs' is I&O Research de nummer 1 (volgens de MarktOnderzoeksAssociatie, MOA, 2018).

I&O Research heeft vestigingen in Amsterdam en Enschede.

I&O Research is lid van de MarktOnderzoeksAssociatie (MOA), maakt deel uit van de Research Keurmerk Groep en onderschrijft de internationale ICC/ESOMAR-gedragscode voor markt- en sociaalwetenschappelijk onderzoek. I&O Research is ISO 9001-, ISO 20252- en ISO 27001-gecertificeerd. Het online onderzoekspanel (I&O Research Panel) is ISO 26362-gecertificeerd. Dit is de norm voor online en offline access panels.